

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้แบ่งหัวข้อในการค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องออกเป็น

4 ตอนดังนี้

- ตอนที่ 1 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับจริยศึกษา
- ตอนที่ 2 หลักสูตรจริยศึกษาในระบอบประถมศึกษาของประเทศไทย
- ตอนที่ 3 เครื่องมือการประเมินเอกสารหลักสูตรที่ใช้อยู่ในประเทศไทย
- ตอนที่ 4 ระเบียบวิธีวิจัยไทยใช้เทคนิคเดลฟาย (Delphi Technique)

ตอนที่ 1 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับจริยศึกษา

เคย์ (Key 1970 : 30-31) ได้ทำการศึกษาความคิดเห็นของนักการศึกษาทางด้านจริยธรรม และพบว่านักการศึกษาเหล่านี้มีความเห็นที่คล้ายคลึงกันในด้านที่สำคัญของจริยธรรมดังนี้คือ ต่างยอมรับว่า จริยธรรมของมนุษย์นั้นมีการเจริญขึ้นเป็นลำดับ อย่างเห็นได้ชัดจากวัยเด็กไปสู่วัยผู้ใหญ่ แม้มนุษย์ทุกคนจะมีพัฒนาการทางด้านจริยธรรมในจังหวะที่แตกต่างกัน แต่นักทฤษฎีทางจริยธรรมก็ยังเชื่อว่าการพัฒนานี้ในบุคคลต่าง ๆ มีลำดับขั้นก่อนเป็นแบบอย่างที่คล้ายคลึงกัน นอกจากนี้ยังเห็นว่า จริยธรรมของบุคคล มีที่มาจากอิทธิพลของสังคมหรือผู้ที่แวดล้อมบุคคลนั้นนั่นเอง

แม้ว่านักทฤษฎีทางจริยธรรมจะมีความเห็นสอดคล้องกันดังกล่าว แต่ก็มีความคิดเห็นที่แตกต่างกันในด้านที่สำคัญอีกมาก เป็นเหตุให้เกิดทฤษฎีทางด้านนี้มากมาย จากการพิจารณาลักษณะสำคัญของทฤษฎีต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับต้นกำเนิดและพัฒนาการทางจริยธรรม จะสามารถแบ่งทฤษฎีเหล่านี้ออกเป็น 4 ประเภทคือ ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ ทฤษฎีพัฒนาการทางความคิด ความเข้าใจเกี่ยวกับจริยธรรม ทฤษฎีอิทธิพลของสังคมต่อพัฒนาการทางจริยธรรม และทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม ซึ่งแต่ละทฤษฎีมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ (Psychoanalysis Theories)

ผู้นำในหมู่นี้คือ ซิกมันด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud) (Marx and Hillix 1978 : 248 - 253) เขาชี้ให้เห็นถึงบทบาทของประสบการณ์และสิ่งแวดล้อมในวัยเด็ก ที่จะหล่อหลอมบุคลิกภาพของบุคคลในวัยผู้ใหญ่ ฟรอยด์เน้นพัฒนาการทางจริยธรรมในท่านที่เด็กทำคนตามอย่างพ่อแม่ของตน

ทฤษฎีของฟรอยด์เห็นว่าคนเรามีสัญชาตญาณพื้นฐาน 2 ประการคือ สัญชาตญาณแห่งชีวิต (Libido or Eros) และสัญชาตญาณแห่งความตาย (Thanatos or Death wish) ซึ่งคนโดยปกติมีความต้องการมีชีวิตอยู่ สัญชาตญาณพื้นฐาน 2 ประการนี้เป็นแหล่งก่อให้เกิดพลังงานทางจิต ซึ่งจะกระจายกันทำงานในระบบของบุคลิกภาพ 3 ระบบคือ อิด (Id) อีโก้ (Ego) และซูเปอร์อีโก้ (Super Ego) ซึ่งทั้ง 3 ระบบนี้ จะมีพัฒนาการตามขั้นตอนนี้

อิด (Id) หมายถึง ความอยากเป็นระบบที่มีจิตตามสัญชาตญาณตั้งแต่เกิด หน้าที่หลักคือการนำพลังงานทางจิตไปในการตอบสนองความต้องการตามสัญชาตญาณ อิดทำงานตามหลักการแสวงหาความสุขและพยายามหลีกเลี่ยงสถานการณ์ที่ก่อให้เกิดความยากลำบากหรือความเจ็บปวด

อีโก้ (Ego) เป็นส่วนของความมีเหตุผล อีโก้พิจารณาเข้ามาทำหน้าที่ในการคิดและวางแผนช่วยทำให้ความต้องการของอิดเป็นไปโดยเหมาะสมของความเป็นจริง และบางครั้งอีโก้จะเป็นตัวจำกัดหรือขยับความต้องการของอิดโดยการปรับทำให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เป็นอยู่

ซูเปอร์อีโก้ (Super Ego) เป็นส่วนที่เรียกว่าจริยธรรมของบุคคล ซูเปอร์อีโก้จะเป็นตัวแทนของค่านิยมที่บุคคลได้รับการถ่ายทอดมาจากพ่อแม่ หรือผู้ใหญ่ในวัยเด็ก ซูเปอร์อีโก้จะช่วยทำให้เด็กควบคุมตนเองทางจริยธรรมได้ เหมือนกับที่พ่อแม่เคยควบคุมตนโดยใกล้ชิดมาก่อน

ฟรอยด์เชื่อว่าพัฒนาการทางจริยธรรมของเกิดเริ่มจากช่วงเวลาที่เด็กกำลังพัฒนาอีโก้และซูเปอร์อีโก้ เด็กจะมีความต้องการเลียนแบบพ่อแม่ จึงมีเขาบุคลิกภาพบางอย่างของพ่อแม่มาเป็นของตน ซึ่งจะคอยชี้แนะเขาผู้จิตใจเด็กมากขึ้นทุกที จนกลายเป็น

เป็นความเชื่อของเค็ดเองออกมา นอกจากนั้นการพิจารณาของอีโกและซูเปอร์อีโกจะทำให้เกิดพฤติกรรมปกป้องตนเอง (Defense Mechanisms) อันเป็นพฤติกรรมที่บุคคลคิดหาทางช่วยหรือป้องกันตนเองจากความกดดันต่าง ๆ เป็นความพยายามของจิตสำนึกที่จะช่วยบุคคลให้พ้นจากสถานการณ์ที่ตึงเครียด เป็นการปรับตัวที่ผลทำให้สามารถลดความกระวนกระวายของจิตใจลง และยัง เป็นทางช่วยป้องกันความรู้สึกที่เกี่ยวกับคุณค่าของตน

พรอยด์เชื่อว่าพฤติกรรมของบุคคลมักเกิดจากแรงจูงใจของจิตใต้สำนึกเสียส่วนใหญ่ ถ้าแรงจูงใจที่เป็นพื้นฐานของการกระทำต่าง ๆ ไม่ได้รับการสนองตอบแล้ว ผลเสียหายจะเกิดแก่บุคลิกภาพของผู้นั้นในอนาคตอย่างแน่นอน นอกจากนี้ความต้องการและสัญชาตญาณมีส่วนสัมพันธ์กับการหือ โภคะทางสนองความต้องการภายในและภายนอกให้สำเร็จหรือไม่อีกด้วย โดยบุคคลจะไร้มาตรการทางดรามเบียงเบนใดอย่างไร ซึ่งจะแสดงออกเป็นพฤติกรรมให้เข้าใจถึงความประหลาด และการมองโง่ของผู้นั้นได้

2. ทฤษฎีพัฒนาการทางความคิดความเข้าใจเกี่ยวกับจริยธรรม

นักทฤษฎีผู้นี้เชื่อว่า จริยธรรมของคนจะเจริญขึ้นตามพัฒนาการทางสติปัญญาและอารมณ์ของเขา สภาวะแวดล้อมของบุคคลมีอิทธิพลในการหล่อหรือระงับพัฒนาการนี้หรือในทางตรงข้ามอาจมีอิทธิพลในการเร่งพัฒนาการทางจริยธรรมก็ได้ ผู้นักผู้นี้คนสำคัญได้แก่ เพียเจท์ (Jean Piaget) และ โคลเบอร์ก (Lawrence Kohlberg) แนวคิดของท่านทั้ง 2 มีดังต่อไปนี้

2.1 ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของเพียเจท์ (Piaget)

เพียเจท์ (Piaget) (Flavel 1963 : 264 - 266) พบว่าปัจจัยที่สำคัญและจำเป็นต่อการพัฒนาทางความคิดและสติปัญญาของเด็กคือ สิ่งแวดล้อม โดยเด็กจะรับรู้และปรับสภาพสิ่งที่ร่างกายรับรู้ให้เหมาะสม เขาเชื่อว่าจริยธรรมเป็นเรื่องของลักษณะบางประการของบุคลิกภาพ ฉะนั้นการพัฒนาริยธรรมจึงค่อย ๆ ดำเนินไปตามลำดับขั้นตอน คือ พัฒนาการอายุและสติปัญญา ทั้งสองได้ปะทะสัมพันธ์กับบุคคลในสังคมเพื่อ

ให้เกิดการเรียนรู้มากขึ้น เขาได้แบ่งขั้นตอนของการพัฒนาทางสติปัญญาและจริยธรรม เป็น 4 ขั้นดังนี้

ระยะที่ 1 ขั้นรับรู้จากประสาทสัมผัสและการเคลื่อนไหว (Sensorimotor stage) ระยะแรกเกิดถึง 2 ปี ขั้นนี้จะเริ่มทั้งแก่พฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ นอ้บขนาดเช่น ร้องไห้ (เมื่อเกิดไม่สบาย หิวแวม) เป็นต้น จนพัฒนาไปถึงการคิดหาวิธีการใหม่มาแก้ปัญหา รู้จักความสัมพันธ์ของสิ่งแวดล้อมกับความสามารถของตนเอง รู้จักจินตนาการก่อนที่จะลงมือแสดงพฤติกรรมออกมา แต่ไม่อาจอธิบายออกมาด้วยคำพูดเท่า นั้น ระยะนี้ถือว่าเด็กมีกฎระเบียบเกี่ยวกับการกระทำ

ระยะที่ 2 ขั้นยึดคำสั่ง (Preoperational Stage) อยู่ในระหว่าง อายุ 2-6 ปี เป็นขั้นรู้จักใช้ภาษาเป็นสื่อได้ รู้จักสัญลักษณ์ของสิ่งแวดล้อมที่ขึ้น รู้จักแสดง ปฏิกริยาตอบโต้กับสิ่งเร้าและสิ่งแวดล้อม รู้จักเขียนแบบยูอี้ใหญ่ รู้จักใช้ภาษาเป็นเครื่องมือ ในการคิดแก้ปัญหา แต่ยังไม่อาจเข้าใจลึกซึ้งเมื่อสภาพของสิ่งของเปลี่ยนแปลง ขั้นนี้ เด็กจะปฏิบัติตามคำสั่งของยูอี้ใหญ่ คำสั่งหรือกฎเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เด็กวัยนี้จะทำตาม

ระยะที่ 3 ขั้นคิดด้วยรูปธรรม (Concrete Operational Stage) อยู่ในระหว่างอายุ 6-12 ปี เด็กวัยนี้สามารถแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ ขึ้นใน ใจ สามารถแสดงความคิดเปรียบเทียบ สามารถในการแบ่งหมวดหมู่ สามารถในการจัด ลำดับ มีความเข้าใจในเรื่องการอนุรักษ์สิ่งต่าง ๆ ระยะนี้เด็กจะมองเห็นว่ากฎเป็นผล ของข้อตกลง กฎเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้และตั้งขึ้นเองได้ แต่ความเข้าใจเกี่ยวกับกฎ ทั่ว ๆ ไปยังไม่ดีพอ เป็นระยะที่ศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับกฎ

ระยะที่ 4 ขั้นคิดตามแบบแผนของครรภวิทยา (Formal Operational stage) อยู่ในระหว่างอายุ 12 ปีขึ้นไป การพัฒนาทางความคิดและสติปัญญา ถือว่าเป็น ขั้นสุดยอดของวัยเด็ก มีความคิดแบบยูอี้ใหญ่ แต่คือเป็นความคิดในระดับเหตุผลของเด็ก ซึ่ง แยกต่างไปจากความคิดของยูอี้ใหญ่ มีความเชื่อว่ากฎเปลี่ยนแปลงได้ มีความเห็นว่ากฎ ระเบียบเป็นของจำเป็น เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ กฎก็เพราะก่อให้เกิดผลดีแก่การ ปฏิบัติ การเปลี่ยนแปลงกฎต้องคิดถึงเหตุผลและคุณค่าของกฎใหม่นั้นด้วย

สมบูรณ์ ศาตยารัตน์ (2522 : 5-6) ได้สรุปแนวโน้มของทฤษฎีการค้น
เหตุผลเชิงจริยธรรมตามเกณฑ์ของการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของเพียเจตถึงไว้ 6
เกณฑ์ ดังนี้

1. การตัดสินจริยธรรมโดยพิจารณาเจตนาการกระทำคือ เด็กที่ยังไม่บรรลุ
วุฒิภาวะทางจริยธรรม จะตัดสินว่าอะไรก็อะไรไม่ก็ หรืออะไรถูกอะไรผิด จากการดูผล
เสียหายทางก้นวัตถุและทางก้นร่างกายเป็นหลักเกณฑ์ แต่เด็กที่บรรลุวุฒิภาวะทางจริยธรรม
จะตัดสินโดยดูเจตนาของผูกระทำเป็นหลัก

2. การตัดสินปัญหาโดยพิจารณาองค์ประกอบที่สัมพันธ์กันคือ เด็กที่วุฒิภาวะต่ำ
กว่า มักจะพิจารณาปัญหาแบบไม่คิดถึงถูกเลย แต่เด็กที่บรรลุวุฒิภาวะจะพิจารณาปัญหาจาก
หลายแง่มุมในปัญหาเดียวกัน อาจจะตอบได้ว่าทั้งถูกและผิดแล้วแต่จะพิจารณาในแง่ไหน

3. ไม่ตัดสินความผิดจากการถูกของโทษ เด็กที่ไม่บรรลุวุฒิภาวะมักจะตัดสินว่า
ใครผิดจากการที่เราถูกทำโทษ แต่เด็กที่บรรลุวุฒิภาวะอาจจะบอกว่าเราทำหลายกฎและทำลาย
ผู้อื่น

4. รูปของการแลกเปลี่ยนตอบแทน เด็กที่ไม่บรรลุวุฒิภาวะมักจะต้องการ
แลกเปลี่ยนตอบแทนในรูปธรรม แต่เด็กที่บรรลุวุฒิภาวะจะใช้การตอบแทนในค่านามธรรม

5. วัตถุประสงค์ของการลงโทษ เด็กที่ไม่บรรลุวุฒิภาวะจะสนับสนุนการลงโทษ
เพื่อเป็นการควบคุมเด็กกันผู้กระทำผิด แต่เด็กที่บรรลุวุฒิภาวะจะนำมาใช้เพื่อเป็นการปรับ
ปรุงแก้ไข

6. ไม่เชื่อในอำนาจของธรรมชาติและพระเจ้าเป็นเจ้า เด็กที่ไม่บรรลุวุฒิภาวะ
มักยึดถืออำนาจศักดิ์สิทธิ์จะสามารถควบคุมคนต่าง ๆ ได้ แต่เด็กที่บรรลุวุฒิภาวะจะ
ไม่เชื่อเช่นนั้น

2.2 ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของโคลเบอร์ก (Lawrence Kohlberg)

โคลเบอร์ก (Kohlberg) (Lerner 1976 : 179-181) มีแนวความคิดสอดคล้อง
คล่องกับเพียเจต์ โดยเชื่อว่าจริยธรรมนั้นมีการพัฒนาตามระดับวุฒิภาวะเช่นกัน เขาได้ศึกษา

และสรุปแบ่งระดับเหตุผลเชิงจริยธรรมออกเป็น 3 ระดับ 6 ขั้นคือ

ระดับที่ 1 ระดับก่อนมีจริยธรรมของตนเอง (Preconventional Level)
 ระดับนี้แบ่งออกเป็น 2 ขั้นคือ

ขั้นที่ 1 อยู่ในระหว่างอายุประมาณ 2-7 ปี ไร้อัตถกการหยาบหยาบ การถูกลงโทษ จะทำตามที่คำสั่งของผู้ใหญ่

ขั้นที่ 2 อยู่ในระหว่างอายุ 7-10 ปี ไร้อัตถกการแสวงหาสิ่งตอบแทน ยังพอใจที่จะแสวงหาความพอใจของตนเองและคิดถึงคนอื่นบ้างก็เพื่อได้รับผลประโยชน์ตอบแทน

ระดับที่ 2 ระดับจริยธรรมตามกรอบสังคม (Conventional Level)
 แบ่งเป็น 2 ขั้นคือ

ขั้นที่ 3 อายุประมาณ 10-13 ปี ไร้อัตถกทำตามกลุ่ม แรงจูงใจให้ประพฤติคือการมีคะแนนกับ จึงทำตามส่วนมาก

ขั้นที่ 4 อายุประมาณ 13-16 ปี ไร้อัตถกการทำตามระเบียบของสังคม เพราะปฏิบัติตามหน้าที่ในฐานะเป็นหน่วยหนึ่งของสังคม

ระดับที่ 3 ระดับมีจริยธรรมอย่างวิจรรณญาณ (Post Conventional Level)
 แบ่งเป็น 2 ขั้นคือ

ขั้นที่ 5 อายุประมาณ 16-25 ปี ไร้อัตถกสัญญาประชาคม เห็นความสำคัญของคนหมู่มาก ยึดความถูกต้องตามกฎหมาย วิจรรณาในแง่เหตุผลที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม

ขั้นที่ 6 อายุตั้งแต่ 25 ปีขึ้นไป ไร้อัตถกยอมรับสากล สิ่งที่ถูกคองอยู่ที่อุดมคติ มีความยึดมั่นทางจริยธรรม หลักการเป็นรูปแบบของนามธรรมเป็นหลักสากลของความยุติธรรม

โคลเบอร์ก (Kohlberg) เชื่อว่าคนเรามีรูปแบบของการพัฒนาจริยธรรมตามลำดับขั้น บุคคลที่ไร้อัตถกเชิงจริยธรรมในขั้นสูงความบูรณาการรวมหน่วยการไร้อัตถกเชิงจริยธรรมต่ำกว่าไว้คอย การพัฒนาการไร้อัตถกเชิงจริยธรรมมีบุคคลจะพัฒนาจากขั้นต่ำไปสู่ขั้นสูงตามลำดับ จะข้ามขั้นไม่ได้ ทั้งนี้เพราะการไร้อัตถกเชิงจริยธรรมในขั้นสูงจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อบุคคลนั้น ๆ ใฝ่ตามการไร้อัตถกเชิงจริยธรรมในขั้นที่ต่ำกว่ามาแล้ว รวมทั้งการได้รับประสบการณ์จากสังคม จากการเรียนรู้อาจจะก่อให้เกิด

เกิดการเปลี่ยนแปลงทางความคิดของการใช้เหตุผลด้วย" (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช 2527 : 447) การพัฒนานี้จะเป็นสากลทุกวัฒนธรรม การพัฒนาเหตุผลเชิงจริยธรรมนั้นควรเริ่มด้วยการสร้างความซึบแย้งในเหตุผลเดิมที่เกิดขึ้นอยู่แล้วให้เขาโคกปรายแสดงความคิดเห็นในกลุ่ม จากนั้นครูจึงชี้ให้เขาได้เห็นได้เข้าใจเหตุผลใหม่ในชั้นที่สูงขึ้นไป อันจะทำให้เด็กเข้าใจและมองเห็นจริง ปัจจัยต่าง ๆ ที่โคดเบิร์ตพิจารณาเห็นว่ามีความสำคัญต่อการพัฒนาการทางการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของบุคคลมี 4 ด้านคือ 1) การกระตุ้นทางความคิดความเข้าใจ 2) การกระตุ้นทางประสบการณ์ทางสังคม 3) บรรยากาศทางจริยธรรมของกลุ่ม และ 4) ความซึบแย้งทางความคิดความเข้าใจเกี่ยวกับจริยธรรม (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช 2527 : 224-225)

3. ทฤษฎีอิทธิพลของสังคมต่อการพัฒนาการทางจริยธรรม

ทฤษฎีนี้เชื่อว่าสังคมมีส่วนในการพัฒนาบุคลิกใหม่ลักษณะต่าง ๆ กันตามแต่ความมุ่งมั้นจะอยู่ในกลุ่มใดในสังคม ในวัยเด็กเป็นวัยแห่งการเตรียมตัวเพื่อเข้าเป็นสมาชิกในสังคมใหญ่ ในช่วงแรกของชีวิตเด็กจะได้รับการปลูกฝังทางจริยธรรมมากกว่าในช่วงอื่น ๆ ของชีวิต กลุ่มบุคคลที่รับผิดชอบในการปลูกฝังจริยธรรมให้แก่เด็กมากที่สุดคือ สมาชิกในครอบครัวของเด็กเอง รองลงมาคือโรงเรียนอนุบาลและประถมศึกษา นอกจากนี้ในปัจจุบันก็ยังมีส่วนวารชนเช่น โทรทัศน์ วิทยุ และหนังสือพิมพ์รายวัน รายสัปดาห์ ซึ่งจะมีส่วนในการปลูกฝังจริยธรรมให้แก่เด็กด้วย

ทฤษฎีอิทธิพลของสังคมต่อการพัฒนาการทางจริยธรรมส่วนใหญ่จะกล่าวถึงความสัมพันธ์ของครอบครัวและการควบคุมของกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมที่มีต่อบุคลิกภาพ และทัศนคติเชิงจริยธรรมของมนุษย์ (ดวงเทียน พันธุนาวิน 2524 : 6-7)

ดวงเทียน พันธุนาวิน (2524 : 52) ได้รวบรวมงานวิจัยเกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูที่สำคัญต่อการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมในเด็กไทย พบว่า วิธีการอบรมแบบรักและสนับสนุน มีความสำคัญต่อการปลูกฝังบุคลิกภาพเชิงจริยธรรมบางประการและมีความสำคัญต่อการมีระบับการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมสูงและมุ่งอนาคตสูง

ถึงแม้ว่าบุคคลต่าง ๆ เช่น ศึกษารดา และสภาพแวดล้อมในครอบครัวจะมีส่วนรับผิดชอบโดยตรงในการปลูกฝังจริยธรรมให้แก่เด็ก แต่สถาบันอื่น ๆ เช่น โรงเรียน วัด

และสิ่งแวดล้อมที่มีหน้าที่ในการปลูกฝังจริยธรรมให้แก่บุคคลในสังคมเช่นกัน สถาบันเหล่านี้
ยังมีความสำคัญอย่างยิ่งในการทำหน้าที่ทดแทนบิดามารดาที่มีปัญหาในเรื่องนี้ เช่น จากผล
การวิจัยเรื่อง "จริยธรรมของเยาวชนไทย" ของ กวงเกือน หันรุมนาวิน และ เท็ดดี้
ประพนธ์จหนัก (2520 : 7) พบว่า "ผู้ที่มาจากครอบครัวฐานะยากจน มีการพัฒนาทาง
จริยธรรมต่ำกว่ากลุ่มอื่น ในราววัยรุ่นตอนต้น แต่จะก้าวทันกลุ่มอื่นเมื่อถึงวัยรุ่นตอนปลาย
หรือเมื่อเรียนในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายและอุดมศึกษา"

การพัฒนาจริยธรรมของนักทฤษฎีกลุ่มนี้ จึงจำเป็นต้องอาศัยการศึกษา และการ
วิจัยเพื่อมายืนยันและสนับสนุนแนวทางที่ถูกมองต่อไปในอนาคต

4. ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม

ทฤษฎีนี้ถือว่า "จริยธรรมเป็นเรื่องของกฎเกณฑ์ที่ใช้ในการตัดสินการกระทำ
และกำกับการกระทำของคน" (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช 2527 : 237) แสดง
ให้เห็นถึงอิทธิพลของสังคม ที่ทำให้บุคคลยอมรับลักษณะและกฎเกณฑ์ทางสังคมบางประการ
มาเป็นลักษณะของตน หรืออาจสร้างกฎเกณฑ์บางอย่างขึ้นมาด้วยตนเองมากำกับการกระทำ
ของเขานักทฤษฎีที่สำคัญในกลุ่มนี้คือ แบนดูรา (Bandura 1977 : 16-22) ทฤษฎี
นี้มีความคิดพื้นฐานดังนี้คือ

1. พัฒนาการทางจริยธรรมของมนุษย์เป็นผลมาจากการเรียนรู้ทางสังคมเช่น
เกี่ยวกับพฤติกรรมคนอื่น ๆ ของมนุษย์ นอกเหนือจากกริยาสะท้อนเบื้องต้นแล้ว มนุษย์
มิได้ถูกจัดเตรียมให้มีพฤติกรรมอื่น ๆ โดยกำเนิด หากแต่จะต้องเรียนรู้พฤติกรรมเหล่านี้
2. พัฒนาการทางจริยธรรมมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับวัฒนธรรม เช่น ศาสนา
การอบรมเลี้ยงดู อาริย์ และการศึกษาของพ่อแม่ เป็นต้น
3. สิ่งที่มนุษย์ได้เรียนรู้และได้กลายเป็นความรู้ความเข้าใจ (Cognition))
ของตนเองในภายหลังก็คือ ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งต่าง ๆ กล่าวคือ เรียนรู้ระหว่าง
เหตุกรรมและการเรียนรู้ความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมกับผลกรรมที่ตามมาจากพฤติกรรม

4. ในการเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ของมนุษย์นั้น สิ่งที่สำคัญและสำคัญมาก คือ กระบวนการทางปัญญาหรือความรู้ความเข้าใจ (Cognitive Process)

5. มนุษย์สามารถบังคับพฤติกรรมของตนได้ โดยการให้ผลกรรมแก่ตนเอง (Self - Produced Consequences) กล่าวคือ ภายหลังจากที่มนุษย์ได้วางมาตรฐานสำหรับรับหน้าการกระทำของตนแล้ว เมื่อมีการกระทำหนึ่ง ๆ เกิดขึ้นก็จะมี การประเมินค่าของการกระทำนั้น ๆ ผลจากการประเมินค่านี้จะก่อให้เกิดปฏิกริยาและการกระทำของคนเองในท่ามกลางหรือท่ามกลางใจอย่างใดอย่างหนึ่ง

นักทฤษฎีปฏิกริยาเชื่อว่า จริยธรรมเป็นผลของการถ่ายทอดทางสังคม (Socialization) นอมเชาสุคน (Internalization) และเป็นผลของการทำทามอย่าง

แบนดูรา (Bandura) ได้อธิบายทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมว่า พฤติกรรมทุกอย่างที่สอดเหนือจากกริยาสะท้อนเบื่องคนเป็นผลมาจากการเรียนรู้ทั้งสิ้น โดยการที่มนุษย์เรียนรู้ผลที่เกิดตามมา (Response Consequence) เป็นการเรียนรู้ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งต่าง ๆ คือ เรียนรู้ว่าเมื่อเหตุการณ์หนึ่งเกิดขึ้น เหตุการณ์ใดจะเกิดตามมา หรือเมื่อกระทำพฤติกรรมใดแล้วผลกรรมที่จะเกิดตามมาเป็นเช่นไร การที่จะเรียนรู้ความสัมพันธ์เหล่านี้ได้ก็โดยการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง (Direct Experience) และเรียนรู้จากการสังเกต (Observational Learning) การเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง เช่น การประสบเหตุการณ์ต่าง ๆ ด้วยตนเอง การได้รับผลที่เกิดจากการกระทำต่าง ๆ ด้วยตนเอง นั้นมีข้อจำกัดมาก เนื่องจากสิ่งที่เราเรียนรู้มีมากกว่าที่เวลาและโอกาสของผู้เรียนจะอ่านวยและผลของการกระทำบางอย่างที่เป็นอันตรายถ้าจะลองเรียนรู้เอง ดังนั้นการเรียนรู้จากสิ่งคนที่แบนดูราเน้นคือ การเรียนรู้จากแบบอย่าง (Learning Through Modeling) โดยกระบวนการสังเกต (Process of Observation Learning) ได้แก่ การสังเกตพฤติกรรมและผลกรรมที่ตามมาจากการกระทำของผู้อื่น การได้ยินได้ฟังคำบอกเล่า การได้อ่านข่าวสาร บันทึกของผู้อื่น ซึ่งเป็นการเรียนรู้ทางอ้อม และจะเป็นข้อมูลที่บุคคลนำมาพิจารณาสำหรับการกระทำพฤติกรรมใหม่ในโอกาสต่อไป การเรียนรู้จากการสังเกตแบบอย่างมีกระบวนการที่เกี่ยวข้อง 4 กระบวนการ คือ

ก. กระบวนการใส่ใจ (Attentional Process) การเรียนรู้จาก
ตัวอย่างอาจจะไม่เกิดขึ้น ถ้าผู้สังเกตไม่ใส่ใจกับพฤติกรรมที่ตัวแบบแสดง การเรียนรู้
จะเกิดขึ้นมาเพียงใด ยังขึ้นอยู่กับความยากง่ายของพฤติกรรมที่ตัวแบบแสดงและความ
สามารถในการเรียนรู้ของผู้สังเกตด้วย

ข. กระบวนการจกจำ (Retentional Processes) การจกจำเป็น
กระบวนการที่สำคัญที่มนุษย์จะสามารถเก็บสะสมประสบการณ์ต่าง ๆ ไว้ได้ การจกจำ
นี้อาจจำในรูปมโนภาพ (Imaginal) หรือ ภาษา (Verbal)

ค. กระบวนการกระทำทางกาย (Motor Reproduction Processes)
เมื่อมนุษย์มีข้อมูลที่ เป็นสัญลักษณ์อยู่ในความจำแล้ว มนุษย์จะแปลงสัญลักษณ์ให้เป็นพฤติกรรม
ที่เหมาะสม

ง. กระบวนการจูงใจ (Motivational Processes) มนุษย์จะไม่
แสดงพฤติกรรมแบบเรียนแบบไปทุกอย่าง แม้ว่าเราจะได้เรียนรู้แล้วก็ตาม มนุษย์จะ
เรียนแบบเฉพาะพฤติกรรมที่เขาสนใจหรือเห็นคุณค่ามากกว่าพฤติกรรมของตัวแบบที่ไม่ได้
รับชมลวดหรือถูกลงโทษ ดังนั้นในการให้รางวัลหรือการเสริมแรงทางบวก เพื่อกระตุ้น
ให้ผู้สังเกตแสดงพฤติกรรมแบบเรียนแบบ

จากแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับจิตวิทยาที่เสนอข้างต้น จะเห็นได้ว่านักทฤษฎี
ส่วนมากยอมรับว่าจิตวิทยาจะถูกลดลงถึงขั้นแคบๆคล้อยยังเป็นเด็กเสียเป็นส่วนใหญ่ แม้ว่า
สถานการณ์ในชีวิตและการเปลี่ยนแปลงของสังคม อาจมีผลให้บุคคลเปลี่ยนแปลงจิตวิทยาใน
วัยผู้ใหญ่ได้ แต่นักทฤษฎีทั้งหมดก็ยอมรับว่าเหตุการณ์ที่เกิดในวัยเด็กมีผลกระทบบุคคล
ได้รุนแรง และมีผลคงทนถาวรกว่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในวัยผู้ใหญ่ ดังนั้นหลักสูตรจิตวิทยา
ถ้าได้รับการพัฒนาให้เหมาะสมกับผู้เรียนแล้ว ก็ย่อมเป็นเครื่องพัฒนาจิตวิทยาให้แก่ผู้เรียน
ได้อีกทางหนึ่ง และในการพัฒนาหลักสูตรจิตวิทยาในระดับประถมศึกษา จะเป็นการสมควร
ยิ่งขึ้นถ้ามีขั้นตอนและระเบียบวิธีที่จะทำให้การพัฒนาที่มีคุณภาพ จึงควรพัฒนาเกณฑ์ประเมิน
ขึ้นมาด้วย

ตอนที่ 2 หลักสูตรจริยศึกษาในระดับประถมศึกษาของประเทศไทย

วิวัฒนาการของหลักสูตรจริยศึกษาในระดับประถมศึกษาของประเทศไทยเป็นสิ่งที่ควรศึกษา อันจะทำให้ทราบถึงความสำคัญและลักษณะของหลักสูตรจริยศึกษา ตลอดจนปัญหาของหลักสูตรจริยศึกษาในปัจจุบัน อันจะเป็นแนวทางในการพัฒนาเกณฑ์ประเมินหลักสูตรจริยศึกษาต่อไป ซึ่งในตอนที่ 2 นี้ จะศึกษาดัง 4 เรื่องใหญ่ ๆ คือ

1. ความหมายของจริยศึกษา จริยธรรม ธรรมจริยา และศีลธรรม
2. หลักสูตรจริยศึกษาระดับประถมศึกษาของประเทศไทยจากอดีตถึงปัจจุบัน
3. หลักสูตรจริยศึกษาระดับประถมศึกษา พุทธศักราช 2521
4. ความเคลื่อนไหวของการปรับปรุงหลักสูตรจริยศึกษา พ.ศ.2521

1. ความหมายของจริยศึกษา จริยธรรมและศีลธรรม

ในการจัดหลักสูตรและสอนจริยศึกษา มีคำที่ใช้ในปัจจุบันคือ จริยศึกษา จริยธรรม และในอดีตก็นำคำ ธรรมจริยา ศีลธรรม ซึ่งมีผู้เรียกร้องให้ใช้คำว่า "ศีลธรรม" แทนคำว่า "จริยธรรม" จึงน่าจะได้มีการวิเคราะห์ความหมายของคำเหล่านี้ เพื่อความเข้าใจที่ตรงกันในเบื้องต้น

1.1 ความหมายของ "จริยศึกษา"

การพิจารณาความหมายของจริยศึกษาจะศึกษาจากสารานุกรมและจากการสรุปความหมายของนักการศึกษา ซึ่งได้ศึกษาความหมายของนักการศึกษาต่าง ๆ มาอีกทีหนึ่ง ดังนี้

ในสารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2509 - 2511 : 4584 - 4590) ให้ความหมายว่า จริยศึกษาเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาทั้งหมด และกล่าวอย่างสั้น ๆ ว่า จริยศึกษา คือ การศึกษาที่ก่อให้เกิดความรู้ เจตคติ และทักษะในเรื่องศีลธรรมและวัฒนธรรม ทั้งปวง นอกจากนี้ยังชี้ให้เห็นว่า เนื้อเรื่องแท้ ๆ ของจริยศึกษาประกอบด้วยความรู้ 5 แขนงคือ ความรู้เรื่องศีล ความรู้เรื่องธรรม ความรู้เรื่องจรรยาบรรณ ความรู้

เรื่องชนธรรมนิยมประเพณี และความรูเรื่องวัฒนธรรม และการที่จะก่อให้เกิดความรู้
เจตคติ และทักษะแก่ผู้เรียนจริยศึกษานั้น ต้องมีวิธีการที่แนบเนียนซึ่งผู้แต่งได้เสนอ วิธี
การแห่งปัญญา หรือเรียกอีกชื่อว่า วิธีถาวรวิทยาศาสตร์

บุญเหลือ เทพยสุวรรณ (2506 : 10) ได้รวบรวมความหมายของจริยศึกษา
จากการวิเคราะห์ความหมายของคำ และการดำเนินการศึกษา จึงสรุปความหมายของ
จริยศึกษาว่า "การศึกษาเพื่อใ้มีระเบียบการและดำเนินชีวิตเพื่อตนเองและเพื่อนร่วมสังคม"
นอกจากนี้ยังเพิ่มเติมอีกว่า "การสอนจริยศึกษา จึงต้องหมายความว่า การสอนให้เกิด
คุณธรรมต่าง ๆ ซึ่งมีใครจะสอนกันแต่เฉพาะในชั่วโมงในการการสอนเรียกว่าชั่วโมงศีลธรรม
แต่หมายความว่า จะต้องสอนทุกเวลาทุกนาทีทุกอิริยาบถ การสอนจริยศึกษาจะสอนกันด้วย
ถ้อยคำแต่อย่างเดียวนั้นไม่ได้ จำจะต้องสอนด้วยการจัดระบบงานที่ให้เห็นเป็นตัวอย่าง"

วิระยุทธ วิเชียรโชติ (กรมการศาสนา 2521 : 1) ได้ให้ความหมายของ
จริยศึกษาว่า "การศึกษาที่จักเพื่อสร้างคุณลักษณะของพลเมืองใหม่คุณธรรม บุคลิกลักษณะ
อุปนิสัยและพฤติกรรมให้เป็นคนดี มีศีลธรรม ความความองการของประเทศชาติ"

จากการพิจารณาความหมายทั้ง 3 ความหมายที่กล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่ามี
ความหมายในแนวเดียวกัน แต่ต่างตรงความกว้างขวาง และการใช้คำพูด โดย บุญเหลือ
เทพยสุวรรณ ให้ความหมายของจริยศึกษาในวงกว้าง เพียงกล่าวว่าเป็นการดำรงและ
ดำเนินชีวิตเพื่อตนเองและสังคม ส่วนกรมการศาสนาขยายความให้ชัดเจนยิ่งขึ้น เป็นการ
สร้างคุณลักษณะว่ามีอะไรบ้าง ทั้งนี้เพื่อให้เป็นคนที่มีศีลธรรมความความองการของประเทศ
ชาติ และในสารานุกรมไทย ที่นอกจากจะเน้นทุกกลุ่มของมุ่งหมาย คือให้เกิดความรู้
เจตคติและทักษะในเรื่องศีลธรรมและวัฒนธรรมแล้ว ยังได้ชี้ให้เห็นเนื้อเรื่องของจริยศึกษา
ทำให้เห็นขอบเขตของการจัดจริยศึกษา ส่วนในเรื่องวิธีสอนนั้นจากที่รวบรวมความหมายก็
ได้กล่าวในทำนองเดียวกันว่าควรมีวิธีที่แนบเนียนและสอนทุกเวลา ทั้งนี้จะสรุปด้วยกัน
ได้ว่า จริยศึกษา คือการศึกษาที่ก่อให้เกิดความรู้ เจตคติ และทักษะ โดยศึกษาความรู้ใน
5 แขนงคือ ศีล ธรรม จรรยาบรรณ ชนธรรมนิยมประเพณี และวัฒนธรรม เพื่อ
ให้เป็นคนดี มีประโยชน์แก่ตนเอง สังคม และประเทศชาติ

1.2 ความหมายของ "จริยธรรม"

ในการศึกษาความหมายของจริยธรรม ก็จะศึกษาในความหมายตาม พจนานุกรมและความหมายที่นักการศึกษาได้สรุปจากการศึกษาของนักการศึกษา ต่าง ๆ อีกทีหนึ่ง ดังนี้

จริยธรรม เป็นคำที่มาจากคำ จริย หมายความว่า ชรรณ ซึ่งคำจริยใช้เป็น คำหน้าสมาส ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของ จริย ว่า "ความประพฤติ กิริยาที่ควรประพฤติ" (ราชบัณฑิตยสถาน 2523 : 275) ส่วน ความหมายของ ชรรณ คือ "คนความดี ความชอบ คำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา ความ รู้ในของจริง" (ราชบัณฑิตยสถาน 2523 : 480) เมื่อรวมคำเข้าด้วยกัน จริยธรรม หมายถึง "ธรรมที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติ คือธรรม กฎศีลธรรม" (ราชบัณฑิตยสถาน 2523 : 275)

สุมน ฃมรวิวัฒน์ (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช 2526 : 176) ได้ ศึกษาและรวบรวมความหมายของจริยธรรมที่นักการศึกษาในประเทศไทยได้ให้ไว้ แล้ว สรุปว่า "จริยธรรมคือแบบแผนของความประพฤติที่ยึดหลักของศีลธรรม"

ในรายงานการสัมมนา "จริยธรรมในสังคมไทยปัจจุบัน" (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ 2522 : 5) ได้สรุปผลของการสัมมนาในส่วนที่เกี่ยวข้องกับ ความหมายของจริยธรรมว่า "คือแนวทางความประพฤติและการปฏิบัติเพื่อบรรลุถึง สภาพชีวิตอันทรงคุณค่าทั้งประสังคม"

และ กองวิจัยทางการศึกษา กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2525 : 3) ได้รวบรวมความหมายที่นักการศึกษาให้ไว้ แล้วสรุปว่า "จริยธรรม คือ แนว ทางของความประพฤติที่ ประพฤติชอบ ทั้ง กาย วาจา ใจ เพื่อประโยชน์ต่อตนเอง ผู้อื่น และสังคม"

จากคำนิยามของนักการศึกษาทั้งกล่าว จะเห็นได้ว่ามีความหมายตรงกันคือ เป็นเรื่องของความประพฤติปฏิบัติ ครอบคลุมทั้งกาย วาจา และใจ แต่เน้นลักษณะ

ความประพฤติที่สังคมนิยมและยอมรับว่าถูกต้องเหมาะสม ซึ่งเมื่อเป็นเช่นนั้นจริยธรรมในแต่ละสังคมย่อมแตกต่างกัน อีกทั้งรายละเอียดของจริยธรรมจะได้รับการเปลี่ยนแปลงหรือขยายเพิ่มเติมไปตามสภาพสังคม แก่ออยู่ในขอบเขตของมโนธรรมที่เป็นสากล คือ ความเหมาะสมที่จะกระทำหรือเป็นหน้าที่ที่จะต้องกระทำของสมาชิกแต่ละคนในสังคมนั้น ๆ

1.3 ความหมายของ "ธรรมจริยา"

ธรรมจริยา มาจากคำว่า จริยา ใช้เป็นคำสมาสหลัง สมาสกับ ธรรม ซึ่งในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2493 (2523 : 275) ให้ความหมายว่า เชนเดียวกับจริยธรรม

ในทางพุทธศาสนา คำว่า ธรรมจริยา ปรากฏในมงคลสูตรข้อที่ 16 เขียนเป็นภาษาบาลีไว้ว่า ธมฺมจริยา เอกมฺมงฺกมฺมคฺคํ การประพฤติธรรมเป็นอุกมมงคล ซึ่ง สุนน อมรวิวิธน์ (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช 2526 : 174) ใ้สรุปความหมายจากมงคลสูตรว่า ธรรมจริยา หมายถึง "การประพฤติ ซึ่งถึงพร้อมด้วยกุศลกรรมบท 10 ประการ คือ กายสุจริต 3 วาจาสุจริต 4 มโนสุจริต 3

เมื่อพิจารณาการนำคำนี้ไปใช้ ธรรมจริยา เป็นชื่อหนังสืออ่านประกอบวิชาจริยวิทยา ปรากฏในหลักสูตรกรมศึกษาดิจการ สำหรับสามัญศึกษาระดับประถมและมัธยม ร.ศ. 124 ว่า (กระทรวงธรรมการ ม.ป.ป. : 2-3) เนื้อหาวิชาจริยวิทยาให้เรียนคือ คีต ธรรม และ ความประพฤติ การสอนศีลและธรรมนี้ ไม่ได้ให้อ่านตำรา ครูต้องสอนด้วยคำอธิบายและยกตัวอย่างง่าย ๆ ให้เห็นและให้นักเรียนหาตัวอย่างเทียบเคียง เพื่อให้เห็นว่าเข้าใจมีทราบ สอนโดยวิธีหนังสือสอนอ่านธรรมจริยาช่วย ก่อมาในหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2480 ได้เปลี่ยน วิชาจริยวิทยา เป็น วิชาหน้าที่พลเมือง และศีลธรรม เป็นคัมภีร์ แล้วมาเปลี่ยนคำว่าศีลธรรม มาเป็น จริยธรรม ในหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2521 ในโรงเรียนพุทธศาสนาวินิจฉัย มหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้ใช้คำว่า ธรรมจริยา แทนคำว่า ศีลธรรม ในหลักสูตรของโรงเรียนพุทธศาสนาวินิจฉัยแห่งนี้

เมื่อพิจารณาความหมายของคำ จริยธรรม และ ธรรมจริยา แล้วพบว่า มีนักการศึกษาหลายท่าน พยายามแปลความให้กว้างขวางครอบคลุมในทุกส่วนของ จริยศึกษา คือ พยายามรวบรวมธรรมที่ปรากฏในศาสนา ธรรมที่เป็นสากล ตลอดจน ลักษณะและพฤติกรรมทางสังคมเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ซึ่งแท้ที่จริงแล้ว ธรรมจริยา หรือ จริยธรรม มาจากรูปศัพท์เดียวกัน เพียงแค่สลับที่ในการสมาสเท่านั้น ซึ่งถือ ได้ว่าเป็นความหลากหลายของการใช้คำทางการศึกษา ทำให้ภาษาทางการศึกษา ขยายตัวยิ่งขึ้น

1.4 ความหมายของ "ศีลธรรม"

จากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2523 : 857) ได้ให้ความหมาย ของคำว่า ศีล คือ ข้อบัญญัติที่กำหนดทางปฏิบัติกายและวาจาทางพระพุทธศาสนาและ ธรรม (ราชบัณฑิตยสถาน 2523 : 480) คือ คุณความดี ความชอบ : คำสั่งสอน ในพระศาสนา ความรู้ในของจริง และเมื่อรวมคำว่า ศีลธรรม (ราชบัณฑิตยสถาน 2523 : 857) มีความหมายว่า ความประพฤติที่ดีที่ชอบ

สมน อมรวิวัฒน์ (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช 2526 : 173-174) ได้ชี้ให้เห็นว่า "ศีลธรรมน่าจะมีส่วนประกอบของคุณสมบัติ 3 ประการคือ คุณงาม และความดี" และสรุปว่า "แม้ว่าโดยทั่วไปศีลธรรมจะมีพื้นฐานมาจากศาสนา และมี แนวปฏิบัติแต่ละศาสนาแตกต่างกันไป แต่โดยเนื้อแท้แล้ว ศีลธรรมของทุกศาสนาย่อม มีความดีอันเป็นสากล และเป็นหลักที่ทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ"

สุนทร ธีรังษี (2523 : 29) ได้ให้ความหมายของศีลธรรมว่า "เป็น เรื่องของความดี ความถูกต้อง ความชอบธรรม ซึ่งเป็นหลักสำหรับยึดถือปฏิบัติในสังคม ของมนุษย์ เพื่อให้ชีวิตในสังคมดำเนินไปอย่างมีระเบียบและเป็นปกติสุข ห่างจากทุกข์ ความเดือดร้อน"

พิชญ์ อรรถพิชญ์ (2523 : 20) ได้ให้ความหมายของศีลธรรมว่า คือ "การประพฤติปฏิบัติตามหลักคำสอนของศาสนา ปรัชญาและขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งรวมทั้งระเบียบวินัย กฎหมายบ้านเมืองด้วย"

จากความหมายที่นักการศึกษาได้ให้ไว้ จะเห็นว่าม. ลุนน อมรวิวัฒน์ จะให้ความหมายของศีลธรรมครอบคลุมกว้างขวางก็ตาม แต่เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับนักการศึกษาท่านอื่นแล้ว สรุปได้ว่า ศีลธรรมเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติที่ทำงาน และผูกพันอยู่กับศาสนา

2. หลักสูตรจริยศึกษาระดับประถมศึกษาของประเทศไทยจากอดีตถึงปัจจุบัน

ประเทศไทยเห็นความสำคัญของการเรียนการสอนจริยศึกษามาเป็นเวลานานแล้วก็ด้วยความมุ่งหวังที่จะพัฒนาผู้เรียนให้เกิดจริยธรรมอันเป็นคุณสมบัติที่จะไปสู่การเป็นผู้มีคุณธรรม จุดเน้นที่สำคัญของหลักสูตรที่มีมาแต่อดีตจนถึงปัจจุบันที่สำคัญประการหนึ่งคือ ให้ความสำคัญ "เป็นผู้มีความรู้คุณธรรม"

หลักสูตรซึ่งหมายถึงประสบการณ์ทั้งหมดที่โรงเรียนจัดให้นักเรียนทั้งในและนอกห้องเรียน เพื่อให้นักเรียนได้ความรู้ มีทักษะ เกิดความคิดและทัศนคติที่อันจำเป็นต่อการดำรงชีวิต ดังนั้นหลักสูตรจึงหมายถึงทั้ง 4 หัวข้อต่อไปนี้ (กระทรวงศึกษาธิการ 2521 ก : 1) " 1) เอกสารหลักสูตร 2) ระยะเวลาวิธีการสอนของครู 3) ระยะเวลาการเรียนของเด็ก และ 4) การจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียน" และเมื่อหลักสูตรเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาคนให้เป็นผู้มีความรู้คุณธรรมดังกล่าวข้างต้น จึงคงพิจารณาว่าหลักสูตรของไทยตั้งแต่ในอดีตถึงปัจจุบันได้จัดหลักสูตรโดยพิจารณาเนื้อหาและระยะเวลาการเรียนการสอนอย่างไร เพื่อนำมาช่วยในการพิจารณาหาเกณฑ์ประเมินหลักสูตรจริยศึกษาต่อไป

สำหรับการศึกษาหลักสูตรจริยศึกษาระดับประถมศึกษาในประเทศไทยนั้น จะศึกษาไทยแบ่งออกเป็น 2 สมัยคือ

- 2.1 หลักสูตรของไทยสมัยก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง (พ.ศ. 2441-2475)
- 2.2 หลักสูตรของไทยสมัยหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง (พ.ศ. 2475-2521)

2.1 หลักสูตรจริยศึกษาระดับประถมศึกษาของไทยสมัยก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง (พ.ศ.2441 - 2475)

ตั้งแต่ปี พ.ศ.2441 - 2475 วงการศึกษาของไทยมีหลักสูตรในระดับประถมศึกษาไว้ 5 ฉบับด้วยกัน มีชื่อตามลำดับดังนี้

- 1) หลักสูตรกรมศึกษาธิการ สำหรับสามัญศึกษาระดับประถม ร.ศ.124 (ตรงกับ พ.ศ.2448)
- 2) หลักสูตรมูลศึกษาสำหรับเรียนชั่วเวลา 2 หรือ 3 ปี อายุแก่ปีที่ 7 ถึงปีที่ 9 ร.ศ.128 (ตรงกับ พ.ศ.2452)
- 3) หลักสูตรสามัญศึกษา ร.ศ.130 (ตรงกับ พ.ศ.2454)
- 4) หลักสูตรหลวงกระทรวงธรรมการ หลักสูตรสามัญศึกษา พ.ศ.2456
- 5) ประมวลศึกษาภาค 2 หลักสูตรสามัญศึกษา พ.ศ.2465

หลักสูตรทุกฉบับดังกล่าวข้างต้นล้วนกำหนดจุดมุ่งหมายด้านการศึกษาธรรมไว้คล้ายคลึงกัน คือ มุ่งให้ผู้นับถือศาสนาส่วนตนเอง กอธาคี ศาสนา และพระมหากษัตริย์ โดยกำหนดให้วิชาธรรมาเป็นวิชาบังคับให้เรียนทุกระดับชั้น ซึ่งรายละเอียดของหลักสูตรแต่ละฉบับที่เกี่ยวข้องกับจริยศึกษามีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นว่านักเรียนไทยที่ไปเรียนยุโรป เรียนนานไม่สำเร็จหันพระราชมพระสงฆ์ที่จะทรงใ้ราชการ จึงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว.เปีย มาลากุล) ขณะนั้นเป็นพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ แก้ไขจัดการศึกษา และได้เสนอโครงการศึกษา พ.ศ.2441 นี้ว่าเป็นทั้งแผนการศึกษาแห่งชาติ เค้าโครงหลักสูตร และแนวทางการจัดการศึกษาระดับต่าง ๆ อยู่ในครัวพร้อมมูลและ ใ้พิจารณาปัญหาต่าง ๆ อันเกี่ยวเนื่องด้วยการจัดการศึกษาอย่างละเอียดถี่ถ้วน คุมงานการศึกษาทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาค นับตั้งแต่ชั้นมูลศึกษาลงมาวิทยาลัย หลักสูตรแบบเรียน งบประมาณ นับเป็นขั้นแรกที่ได้วางรูปแบบเป็นหลักสูตร เพื่อการศึกษาของชาติต่อไป (กรมราชเลขาธิการ 2519 ด : ศ 2/5) โครงการศึกษานี้ไม่ได้กล่าวถึงจริยศึกษาเป็นการเฉพาะเจาะจง เพราะมีเป้าหมายสำคัญคือการเตรียมคนไปศึกษาต่อต่างประเทศ

ในหลักสูตรสามัญศึกษา ร.ศ.124 ทรงกัมภ์ พ.ศ.2449 ได้กำหนดวิชาจริยวิทยา เพิ่มเติมจากวิชาหนังสือ เลข และไฉฉี ซึ่งอยู่ในหลักสูตรเดิม ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะพระราชปรีชาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงเกรงว่าเด็กรุ่นหลังจะเห็นทางการศาสนาจนเป็นคนไม่มีธรรมในใจมากขึ้น ทรงออกจึงทรงปรึกษาให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ขณะนั้นเป็นกรมหมื่นวชิรญาณวโรรสจักวิชาเกี่ยวกับหลักธรรมของพระพุทธศาสนาในทุกชั้น ดังนั้นจึงมุ่งหมายสำคัญของหลักสูตรฉบับนี้ประการหนึ่งก็คือ เพื่อพัฒนาให้เด็กเรียนมีคุณธรรม

เนื้อหาในการสอนวิชาจริยวิทยา ที่กำหนดไว้ในระดับประถมศึกษาปีที่ 3 เรื่องสำคัญคือ คีต ขรรณ และ ความประพฤติ ซึ่งในแต่ละชั้นเรียนคล้ายกันแต่มีความลึกซึ้งต่างกัน เช่น เนื้อหาวิชาจริยวิทยาในระดับประถมศึกษาปีที่ 1 (กระทรวงธรรมการ ม.ป.ป.

ก : 2-3) กำหนดเนื้อหาที่ให้เรียนคือ

- ก. คีต สอนข้อห้าม
- ข. ขรรณ สอนข้อแนะนำอันพึงปฏิบัติ

การสอนศีลและขรรณนี้ไม่ได้ให้อ่านตำรา ครูต้องสอนด้วยคำอธิบายและยกตัวอย่างง่าย ๆ ให้เห็นและให้นักเรียนหาตัวอย่างเทียบเคียง เพื่อให้เห็นว่าเข้าใจมีทราบ สอนโดยวิธีหนังสือสอนอ่านธรรมจริยวิทยารว

ค. ความประพฤติ คือต้องมีการตรวจการกุศลและความประพฤติของนักเรียนอยู่เสมอ ถ้าผู้ใดประพฤติผิดควรคิดเสียว่ากล่าวให้รู้สึกละอายและกลับประพฤติชอบ

การสอนให้รู้จากคำนำและคำปรารภและข้อที่องค์การในหนังสือเบญจศีลเบญจขรรณ

สำหรับชั้นประถมศึกษาปีที่ 2, 3 และ 4 สอนเนื้อหาเหมือนกับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 แต่ให้ละเอียดลึกซึ้งขึ้นเป็นลำดับดังนี้ (กระทรวงธรรมการ ม.ป.ป.

ก : 12-14) ชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 เพิ่มความดีตรงต่อมิตร ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ห้ามขโมยน้ำเมา มีความจงรักภักดี และในชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ห้ามประพฤติผิด

ในกาม และให้ความเที่ยงธรรมในหน้าที่ ในการสอนเรื่องศีลและธรรมให้รู้หนังสือ อ่านธรรมจริยาประกอบ ส่วนเรื่องความประพฤตินอกจากกล่าวทักเตือนลงโทษแล้ว ต้องให้ครูจกมันทักพฤติกรรมในสมุทราขางาประจำตัวทุกครั้งเพื่อเป็นเครื่องเตือนใจ ให้ระมัดระวังมิให้กระทำผิดต่อไปด้วย

ในปี พ.ศ. 2452 กระทรวงศึกษาธิการออกหลักสูตรประโยคมูลศึกษากำหนดให้วิชาธรรมายุกต์ด้วย โดยวางจุดมุ่งหมายดังนี้ (กระทรวงธรรมการ ม.ป.ป. ข : 5) "ให้เป็นการถ่อมเกลียดชยาศัยใจคอ ปิดหัดให้มีสันดานอันดี คือให้เป็นผู้อยู่ในที่รอบ เป็นคนว่า ให้ความสุจริตในกิจการทั้งปวง มีความอ่อนน้อมสุภาพอยู่ในดอยคำและความบังคับบัญชาของผู้นั้นรวมความก็คือ ต้องหัดเป็นเด็กดี เพื่อโคธั้นจะได้เป็นคนดี ท้ามาหากินในทางชอบสมควรแก่ฐานะที่เป็นไพร่ฟ้าราชาแผ่นดินสืบไป"

รายละเอียดของการสอนได้กำหนดไว้ทุกประโยคไม่แยกเป็นรายข้อ มีแบ่งเป็น 2 ตอนคือ สอนธรรมและข้อปฏิบัติดังต่อไปนี้

ก. สอนธรรม สอนความประพฤติที่ใคร่ก่อความจำเป็นซึ่งจะต้องปลูกฝังก่อนเช่น กตัญญูคุณบิดามารดา ครู และพระมหากษัตริย์ ไหว้จักศีล 5 เป็นเครื่องรักจริงใจให้ตั้งในสุจริตธรรม เป็นต้น

ข. ข้อปฏิบัติ ให้นำในการสวดมนต์ไหว้พระและการฟังธรรม

กระบวนการเรียนการสอน คือ ต้องสอนให้เข้าใจ เหมือนว่ากล่าวตักเตือนลูกหลาน เพื่อให้ประพฤติได้จริง ไม่ใช่สอนเพียงแต่จำหรือเพียงรู้ สำหรับความประพฤติต้องฝึกหัดคิดแปลงให้เคยแต่เล็กคึกกว่าไปคิดแปลงเมื่อโตเป็นผู้ใหญ่

อีก 2 ปีต่อมา คือปี พ.ศ. 2454 กระทรวงศึกษาธิการประกาศใช้หลักสูตรสามัญ ร.ศ. 130 ซึ่งเป็นหลักสูตรที่สมบูรณ์ คือมีการปรับปรุงหลักสูตรทุกประโยคตั้งแต่ มุธยมศึกษา ประถมศึกษา มัธยมศึกษา มัธยมศึกษาสูง หลักสูตรนี้กำหนดให้เรียนวิชาธรรมทุกประโยค ยกเว้นประโยคมัธยมศึกษาสูง โดยให้เรียน 2 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ ในประโยคมูลศึกษา และ 7 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ในประโยคประถมศึกษาและมัธยมศึกษา

โดยมีเป้าหมายเพื่อ (กระทรวงธรรมการ ม.ป.ป. ก : 17) "กล่อมเกลาลึนลาน อธิษาศัยใจคอ ปิดหัดให้ไ้กรุปสมควรแก่ฐานะ ทั้งเป็นไพร่ฟ้าราชาแผ่นดินอันคิสมิถือไป ในเมื่อโคธินาขานหน้า" เนื้อหาที่เรียนเหมือนกับหลักสูตร ร.ศ.128 (พ.ศ.2452) ทุกประการ คือ สัจธรรมและข้อปฏิบัติ แต่แตกต่างจากหลักสูตรเดิมคือ เพิ่มจุดมุ่งหมายสำหรับนักเรียนหญิงโดยเฉพาะ โดยให้มีการเรียนเรื่องการครองตน การครองคนและการครองสมบัติ เพื่อให้สมควรแก่การที่จะทำหน้าที่เป็นแม่เรือนและ เปลี่ยนเป็นฆราวาสคอกไป กระบวนการเรียนการสอนเน้นการฝึกหัดให้ประพฤติดีตาม ที่รู้มันเป็นข้อใหญ่ ถ้าสักแต่รับรู้ไม่ประพฤติไม่ได้ ก็ยังไร้ไม่ได้ นอกจากนี้ได้สอน ตัวอย่างเช่น นานิทานที่คิดที่เป็นตัวอย่างมาสอนให้สนใจ

ในปี พ.ศ.2456 มีการประกาศใช้หลักสูตรหลวง มูลศึกษากลายเป็น ประถมศึกษา ประถม มัธยมสูง กลายเป็น มัธยมตอนต้น กลาง และปลายตามลำดับ ในประโยคประถมศึกษายังคงกำหนดวิชาธรรมาให้เรียน โดยใช้ความมุ่งหมายที่เคย มีอยู่เดิมเพียงแต่เปลี่ยนแปลงค่าทุกเล็กน้อย บังคับให้เรียนสัปดาห์ละ 1 ชั่วโมง และ เพื่อให้ให้นักเรียนสามารถประพฤติปฏิบัติได้จริงจัง มีการบังคับเรียนวิชาลูกเสือสำหรับ เด็กไทยเพิ่มสัปดาห์ละ 1 ชั่วโมงด้วย แต่สำหรับเนื้อเรื่องที่สอนเพื่อหันมาให้เกิด วัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไป ไม่มีค่านิยม โดยเขียนใหม่เป็นข้อ ๆ ดังนี้

1. ใ้มีนิสัยซื่อ แก่ง และจริงในการงานทั้งปวง
2. มีใจอารี เชื่อแต่คิดถึงประโยชน์ของหมู่คณะมากกว่าประโยชน์ของบุคคล หรือประโยชน์
3. มีใจองอาจกล้าหาญ แก่อ่อนน้อมสุภาพเรียบร้อย
4. อกัญญุกเวท รุกขบิถามารเว ครูบาอาจารย์ พระมหากษัตริย์ และผู้อื่น ตลอดจนหมู่คณะและบ้านเมือง รักและพยายามสนองคุณผู้มีคุณ ตลอดจนนึกก ช่วยทำนุบำรุงหมู่คณะและชาติบ้านเมืองให้เจริญ
5. มัธยัสถ์ คือ ทอที ไม่สุรุ่ยสุร่ายและไม่ตระหนี่ในส่วนใช้จ่าย รู้จัก ขอมจ่ายแต่ที่ควรและเท่าที่ควร

2. หลักสูตรประถมศึกษา (4 ปี) กระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ.2491
ประกาศใช้เมื่อ 23 สิงหาคม 2491
3. หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2498 ประกาศใช้เมื่อ 17 พฤษภาคม
2498
4. หลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2503 ประกาศ
ใช้เมื่อ 31 ตุลาคม 2503
5. หลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2503 ประกาศ
ใช้เมื่อ 31 ตุลาคม 2503
6. หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 ประกาศใช้เมื่อ
3 ตุลาคม 2520

จากหลักสูตรทั้ง 6 ดังกล่าว เมื่อพิจารณาในส่วนที่เกี่ยวกับจริยศึกษานั้น พบว่าได้มีการเปลี่ยนแปลงในรูปของจุดมุ่งหมาย เนื้อหาวิชา อัตรากำลัง และ การเรียนการสอนตามยุคสมัย ซึ่งพอจะสรุปได้ดังนี้

ในปี พ.ศ.2480 มีประกาศใช้ประมวลศึกษามาตร 2 หลักสูตรชั้นประถมศึกษา ปรากฏว่า ในตัวหลักสูตรมีใจความถึงจุดมุ่งหมายทั้งจุดมุ่งหมายทั่วไป และจุดมุ่งหมายเฉพาะ แต่กระทรวงธรรมการจัดทำขึ้นเพื่อสนองนโยบายความแผนการศึกษา ชาติ ปี 2479 ทั้งนี้จึงอาจถือได้ว่าจุดมุ่งหมายของหลักสูตรนั้นน่าจะเป็นไปตามจุดมุ่งหมายของแผนการศึกษาชาติ ทั้งนี้ในส่วนที่เป็นจุดมุ่งหมายของจริยศึกษาจะอยู่ในข้อที่ 3 ของจุดมุ่งหมาย ที่ส่วนหนึ่งกล่าวถึงจริยศึกษา คือเพื่อให้มีศีลธรรมอันดี วิชาที่สอนเพื่อมุ่งพัฒนาจริยธรรมโดยตรง ได้แก่วิชา หน้าที่พลเมืองและศีลธรรม มี อัตรากำลังเรียน 1 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ ในชั้นประถมทั้ง 4 ปี เนื้อหาวิชาหน้าที่พลเมือง จะเป็นเรื่องของหน้าที่พลเมืองที่จะพึงปฏิบัติคือครอบครัว หมู่คณะ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และรัฐธรรมนูญ ให้รู้จักระเบียบธรรมเนียมประเพณีของไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ไรและถือกันในห้องเรียน การสอนระบบประชาธิปไตยให้รู้จักสิทธิและหน้าที่ ความรับผิดชอบแห่งรัฐธรรมนูญ ให้รู้จักการปกครองท้องถิ่น วันสำคัญต่าง ๆ รวมทั้ง หน้าที่ที่พึงปฏิบัติในวันนั้น ๆ ในวิชาที่เกี่ยวกับศีลธรรม ไม่ได้นั้นในเรื่องศาสนา แต่

รวมถึงกว่าส่วนบุคคล นอกจากวิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรมแล้ว ยังมีวิชาอื่นที่
ปลูกฝังจริยธรรมเช่น วิชาลูกเสือหรืออนุชาชาค วิชาพลศึกษา เป็นต้น

ในด้านการเรียนการสอน คำแนะนำวิธีการสอนคล้ายกับหลักสูตรฉบับที่
พ.ศ.2480 แต่เนื่องจากระยะที่ไร้หลักสูตรนี้เป็นช่วงระบหลังสงครามโลกครั้งที่ 2
ประเทศไทยได้รับอิทธิพลจากสงครามด้วย และนักศึกษาไทยส่วนใหญ่ไปศึกษาต่อหรือ
ทำงานในสหรัฐอเมริกา จึงได้นำวิธีการสอนแบบต่าง ๆ มาใช้ เช่น วิธีการสอน
แบบเรียนปนเล่น วิธีสอนแบบโครงการ เป็นต้น ซึ่งวิธีการสอนเหล่านี้เป็นการสอน
ที่ครูพยายามส่งเสริมให้นักเรียนมีกิจกรรม ได้รับประสบการณ์แห่งดิน (กระทรวง-
ศึกษาธิการ 2491 : 1-10)

หลังจากประกาศใช้แผนการศึกษา พ.ศ.2494 ในปี พ.ศ.2498 ได้มี
การประกาศใช้หลักสูตรประถมศึกษา แต่ใช้ไ้แค่เพียง 5 เดือนก็ถูกยกเลิก แล้วนำ
หลักสูตรประถมศึกษาฉบับ พ.ศ.2491 มาประกาศใช้แทนอีกครั้งหนึ่ง

ความมุ่งหมายของหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2498 มีกำหนดไว้อย่าง
ชัดเจน คือ เพื่อให้การพัฒนาของเด็กในทางกายภาพ ในทางสติปัญญา ในทางสังคม
และอาเวค เพื่อให้พร้อมที่จะเติบโตขึ้นเป็นพลเมืองที่เหมาะสมในระบบเสรีประชา-
ธิปไตย มีกำหนดไว้ 21 ข้อ ซึ่งส่วนมากจะมุ่งไปในทางการปลูกฝังจริยธรรมให้แก่
นักเรียน เช่น ให้มีความกล้าหาญ อยากรเรียนอยากรู้ มีความซื่อสัตย์สุจริต มีความ
เข้าใจผู้อื่น ช่วยปรับปรุงในด้านการอนามัยและสุขภาพของชุมชน ให้รู้คุณค่าของ
ความสวยงาม รักษาสาธารณสมบัติ มีความรับผิดชอบ เคารพสิทธิผู้อื่น มีมารยาทดี
มีความอดทน เสียสละ ประหยัด เป็นต้น

หมวดวิชาที่มุ่งพัฒนาจริยธรรม ได้แก่ หมวดสังคมศึกษา ซึ่งมีอัตราเวลา
เรียนประเภท ก. อันเป็นอัตราเวลาเรียนตามหลักสูตรที่เรียนภาษาไทย โดยในชั้น
ป.1 ให้เรียนวิชาสังคมศึกษา 5 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ และสำหรับประเภท ข. ซึ่งเรียน
วิชาชีพหรือวิชาต่างต่างประเทศ ให้เรียนวิชาสังคมศึกษาสัปดาห์ละ 4 ชั่วโมง การ
ที่มีการกำหนดอัตราเรียนเฉพาะ ป.1 เพียงชั้นเดียวก็เนื่องจากหลักสูตรประถมศึกษา

พ.ศ.2498 นี้ ทำให้ไม่ครบบริบูรณ์ทุกชั้น ทำให้เพียงชั้น ป.1 ชั้นเดียว ในวิชาสังคมศึกษาที่มีความมุ่งหมายจะให้เด็กเข้าใจถึงสภาพความเป็นอยู่ของมนุษย์ที่ของ การอยู่ร่วมกัน ควรช่วยกันส่งเสริมให้เกิดความเป็นอยู่ตามแนวเสรีประชาธิปไตย โดยอยู่ร่วมกันด้วยความเห็นอกเห็นใจเสียสละช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เนื้อหาวิชาที่สอนก็สอนเกี่ยวกับเรื่องตนเอง เช่น รู้จักชื่อ นามสกุล วันเดือนปีเกิด ศาสนาที่อยู่ การรักษาความสะอาดร่างกาย ของใช้ มารยาทในการปฏิบัติ การกินอยู่ ถิ่นอาศัย ถิ่นแสดงออก ให้เกียรติผู้อื่น ไรค่าไ้เพราะ เรื่องเกี่ยวกับครอบครัวก็สอนความสัมพันธ์ระหว่างคนในครอบครัว อารมณ์ เรื่องเกี่ยวกับโรงเรียน รู้จักโรงเรียน สถานที่ตั้ง มารยาทที่มีต่อครู การเล่นอย่างมีน้ำใจนักกีฬา ฯลฯ ที่เกี่ยวกับเพื่อนบ้านก็มีการช่วยเหลือกัน มีมารยาท และยังมีเรื่องเกี่ยวกับท้องถิ่นที่อยู่อาศัยและบุคคลที่อยู่อาศัยด้วย กระบวนการเรียนการสอนมุ่งเน้นการจัดการศึกษามอบให้พัฒนาการตามแบบการศึกษาของอเมริกาโดยตรง พยายามจัดให้เด็กมีประสบการณ์ตรง มีการฝึกหัด มีการปฏิบัติจริง ท้าไปครูของจริง ไม่มีการรอกการท่องจำ แต่ให้ทำจริง ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วเกินไป ทำให้เกิดอุปสรรค จากองค์ประดาชยกเล็กหลักสูตรนี้ไป (กระทรวงศึกษาธิการ 2498 : 1-10)

ในปี พ.ศ.2503 กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศใช้หลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2503 และหลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2503 เพื่อให้เป็นไปตามแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2503

หลักสูตรประถมศึกษาตอนต้นและตอนปลายนั้น มีความมุ่งหมายเหมือนกันทุกประการคือ เพื่อฝึกฝนให้นักเรียนมีคุณลักษณะในหลายด้านได้แก่ เกี่ยวกับความเจริญแห่งตน (Self-realization) เกี่ยวกับมนุษยสัมพันธ์ (Human Relations) เกี่ยวกับความสามารถในการครองชีพ (Economic Efficiency) และเกี่ยวกับความรับผิดชอบต่อนานาชาติ (Civic Duties) ซึ่ง เอกวิทย์ ๒ ฉดง (2529 : 504-505) ทพบว่า "...ทำให้ความมุ่งหมายหลักสูตรของเราห่างเหมือนอเมริกาเหมือน Statement ของ NEA ไม่ผิดเพี้ยน..." และสรุปว่า "...คุณลักษณะทั้ง 4 ประการทั้งกล่าวเป็นของสมาคมการศึกษาอเมริกัน" ซึ่งปัจจุบันก็เลิกใช้แล้ว โดยในคัวหลักสูตรประถมศึกษาที่มีความมุ่งหมายรวมกัน 36 ข้อ ในส่วนที่เกี่ยวกับมาตรฐานจริยธรรมนั้นเมื่อดูหลายประการด้วยกันเช่น มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ ถิ่นในทางที่ถูก ให้อยู่กันในฐานะและมีศีลธรรมประจำใจ รู้จักรักษาเกียรติและคุณค่าของตนเอง ให้เข้าใจคุณค่าและรู้จักรักษาวิญญ์ ให้มีความเมตตา กรุณาต่อเพื่อนมนุษย์และสัตว์ มีสัมมาคารวะและมารยาทอันถึงงามตามประเพณีนิยม

มีน้ำใจนักกีฬา รู้จักบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ต่อครอบครัวเป็นประโยชน์ส่วนรวม
 มากกว่าส่วนตัว มีความขยันหมั่นเพียร ออกทน เข้มแข็ง อดทน วิชาหลักในการพัฒนา
 วัฒนธรรมไทยแก่ วิชาสังคมศึกษา ซึ่งในชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 สอนเรื่องเกี่ยวกับ
 มารยาทในยามและที่โรงเรียน การรักษาความสะอาด การทำงานร่วมกัน วันหยุด
 ทานเทศกาลโดยให้เด็กมีส่วนร่วมในงานประเพณี วัฒนธรรมและศาสนา ในชั้นประถม
 ปีที่ 2 สอนเรื่องชีวิตในชุมชน การรักษาความสะอาด ระเบียบวินัย คีลธรรมและ
 วัฒนธรรมของชุมชน ตลอดจนการปฏิบัติตนให้ถูกต้องตามหลักศีลธรรมและวัฒนธรรม
 ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 สอนการปกครองท้องถิ่น บุคคลที่ทำประโยชน์ภายในจังหวัด ระเบียบ
 ธรรมเนียมประเพณี คีลธรรมและวัฒนธรรม การปฏิบัติตนให้ถูกต้องตามหลักศีลธรรม
 และวัฒนธรรม ในชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 สอนการปกครองประเทศ หน้าที่พลเมืองที่พึงมี
 ต่อรัฐ หน้าที่ของประชาชน คีลธรรมและวัฒนธรรมของชาติ หน้าที่ของตนเอง ครอบครัว
 และชุมชน

นอกจากวิชาสังคมศึกษาอันเป็นวิชาหลักแล้วก็มีการปลูกฝังคุณธรรมให้แก่
 เด็กสอดแทรกในวิชาอื่น ๆ เช่น วิชาอ่านเขียน อนุภาษาก และกิจกรรมพิเศษ ทั้งซึ่ง
 ให้มีการประชุมอบรมสวนคนโตไหว้พระทวนโอกาสอันสมควรและเหมาะสมแก่ท้องถิ่น
 นอกเวลาเรียนอย่างน้อยสัปดาห์ละครั้งครึ่งชั่วโมง สำหรับอัตราการเรียนนั้น ในวิชา
 สังคมศึกษากำหนดให้เรียนสัปดาห์ละ 6 ชั่วโมงเท่ากันทุกชั้นปี คือตั้งแต่ชั้นปีที่
 1-4 (กระทรวงศึกษาธิการ 2503 ก : ทั้งแผน)

ในหลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนปลาย พ.ศ.2503 ในหมวดวิชาสังคม
 ศึกษา มีรายการสอนศีลธรรม หน้าที่พลเมือง ที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการพัฒนาจริยธรรม
 โดยวิชาศีลธรรมนั้นสอนในหัวข้อเกี่ยวกับทุกชั้นปี คือ ทั้งประถมศึกษาปีที่ 5-7 โดยหยิบยก
 หัวข้อใดข้อหนึ่ง ตามรายการสอนในชั้นต่าง ๆ ตามความเหมาะสมกับเหตุการณ์
 หัวข้อหนึ่ง ๆ อาจสอนซ้ำกันหลาย ๆ ครั้ง และในชั้นต่าง ๆ กันก็ได้ หัวข้อเหล่านี้
 นั้นคือ พุทธประวัติโดยย่อ พระรัตนตรัย เบญจศีล เบญจธรรม อุโบสถศีล วิธีปฏิบัติ
 ที่พุทธสมาคมกะหิงกระทำ ระเบียบวินัยประเพณี วัฒนธรรม และธรรมจริย ไคแก่
 การตรงต่อเวลาและหน้าที่ ความซื่อสัตย์สุจริต ความกล้าและอดายความกลัว การคนมีกร
 ความสุภาพอ่อนน้อม ความเมตตากรุณา ความโอบอ้อมอารี เชื่อเพื่อเชื่อแน่ ความ

อุตสาหกรรม ความกล้าหาญ ความมีชัยสุด ความสามัคคี ความมีน้ำใจนักกีฬา การถือ
 ประโยชน์ส่วนรวม คุณสมบัติผู้ดี มารยาทในสังคม ส่วนในวิชาหน้าที่พลเมือง ประถม
 ปีที่ 5 สอนการปฏิบัติตนในหน้าที่รอบต่อโรงเรียน การปกครองท้องถิ่น การใช้เวลา
 ว่างให้เป็นประโยชน์ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 สอนการปฏิบัติตนในทางที่รอบแก่ชุมชนและชาติ
 การปกครองระบอบรัฐธรรมนูญ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 7 สอนเรื่อง สิทธิหน้าที่ เสรีภาพ
 ความรัฐธรรมนูญ การปกครองส่วนกลาง กระทรวงและหน้าที่ของกระทรวง นอก
 จากการสอนวิชาสังคมศึกษาฯ ยังมีการกำหนดให้มีการประชุมชมรม สวดมนต์ไหว้พระ
 ความโอกาสอันควร และเหมาะสมกับท้องถิ่นนอกเวลาอย่างน้อยสัปดาห์ละครั้ง ชั่วโมง
 ส่วนเวลาเรียนวิชาสังคมศึกษานั้นกำหนดไว้ 4 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ (กระทรวงศึกษาธิการ
 2503 ข : หังเหม)

ในกานกระบวนการเรียนการสอน มีการเปลี่ยนแปลงจากเดิมสู่แนวใหม่
 มีการสอนแบบหน่วยช่วยการ รวมหลายวิชาที่มีความสัมพันธ์กันมาสอนรวมกัน มีการใช้
 ระบบกลุ่มโรงเรียนเพื่อปรับปรุงทางวิชาการ มีวิธีการสอนใหม่ ๆ เช่น การสอนเป็น
 คณะ การสอนแบบสร้างสรรค์ ฯลฯ และการนำเทคโนโลยีทางการศึกษาและนวัตกรรม
 มาใช้ในทางการศึกษาอย่างกว้างขวาง

เมื่อมีการประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2520 และเพื่ออนุวัติ
 การดำเนินงานให้เป็นไปตามแผนการศึกษาแห่งชาติดังกล่าว กระทรวงศึกษาธิการ
 ได้ประกาศใช้หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 ขึ้น หลักสูตรดังกล่าวได้กล่าว
 ถึงจุดหมายมี 4 หมวด อันเป็นสิ่งที่พึงประสงค์จะให้เกิดขึ้นหรือมีขึ้น เพื่อให้เป็นคุณสมบัติ
 ของคนไทย ได้แก่ หมวดที่ 1 คุณสมบัติที่องแน่น เช่น ความเสียสละ ความขยัน
 ขันแข็ง ความซื่อสัตย์และอกทน เป็นต้น หมวดที่ 2 ความรู้และทักษะพื้นฐานที่จำเป็น
 ในการดำรงชีวิต เช่น ในด้านภาษาไทยและคณิตศาสตร์ การทำงานและการแสวงหา
 ความรู้เพิ่มเติม เป็นต้น หมวดที่ 3 ชีวิตที่สงบสุข ได้แก่ เรื่องของการปรับตัวและ
 การควบคุมจิตใจตนเอง หมวดที่ 4 การเป็นสมาชิกที่ดีของชุมชนและชาติ เช่น การ
 รู้จักสิทธิและหน้าที่ของตนเองที่มีต่อผู้อื่น ต่อสังคม และต่อประเทศชาติ เป็นต้น จุดหมาย
 ทั้ง 4 ข้อนี้ จะปรากฏเป็นจุดหมาย 31 ข้อในหลักสูตร โครงสร้างและเนื้อหาแบ่ง

ออกเป็น 5 กลุ่มประสบการณ์ และกลุ่มที่เน้นการพัฒนาจริยธรรม ได้แก่ กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย คือ มีวิชาจริยศึกษา เน้นในค่านิยมจริยธรรมของตนและเพื่อส่วนรวม ตลอดจนความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ในกลุ่มนี้ยังมีกิจกรรมสร้างนิสัยซึ่งกำหนดให้นักเรียนเรียนรู้และปฏิบัติตนในชีวิตประจำวัน ในการนี้กรมวิชาการได้จัดทำคู่มือปฏิบัติการกรมสร้างนิสัยสำหรับโรงเรียนไว้เป็นคู่มืออีกด้วย นอกจากนี้ยังสอดแทรกจริยธรรมที่ผสมผสานกับกลุ่มวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต และที่แยกต่างหากก็มีเช่น ในชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 - 4 หน่วยย่อยที่ 5 เรื่องของศาสนา ในชั้น ป.5 - 6 หน่วยย่อยที่ 4 เรื่องศาสนา เป็นต้น อัตราเวลาเรียนกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย ชั้น ป.1-2 ประมาณร้อยละ 25 ป.3-4 ร้อยละ 25 และ ป.5-6 ร้อยละ 20 ของเวลาเรียนทั้งหมด ส่วนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ป.1-2 ร้อยละ 15 ป.3-4 ร้อยละ 20 ป.5-6 ร้อยละ 25 ของเวลาเรียนทั้งหมด ในด้านกระบวนการเรียนการสอนมุ่งเน้นให้นักเรียน ทำเป็น คิดเป็น แก้ปัญหาเป็น การเรียนการสอนจึงพยายามให้ผู้เรียนพยายามศึกษาค้นคว้าหาคำตอบเองให้มากที่สุด ยิ่งเป็นประสบการณ์ตรงได้ปฏิบัติจริง ได้ทดลอง ได้ค้นคว้ายิ่งดี นอกจากนี้ยังเน้นให้ทำงานร่วมกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ฉะนั้นการให้ทำงานเป็นกลุ่ม การให้ได้อธิบายและหาคำตอบหรือแก้ปัญหาโดยเอาสภาพท้องถิ่นมาเป็นข้อมูลในการเรียนการสอนได้ยิ่งดี (กระทรวงศึกษาธิการ 2521 ก : 1-5)

3. หลักสูตรจริยศึกษาระดับประถมศึกษา พุทธศักราช 2521

เพื่อให้เห็นภาพของการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาหลักสูตรจริยศึกษาจากปี 2503 เป็นหลักสูตรจริยศึกษา พุทธศักราช 2521 ที่ยิ่งขึ้น และจะเป็นแนวทางในการพิจารณาเสนอเกณฑ์ประเมินหลักสูตรจริยศึกษาในระดับประถมศึกษาต่อไป ในส่วนนี้จะกล่าวถึงเรื่องเกี่ยวกับหลักสูตรจริยศึกษา ฉบับ พ.ศ.2521 เป็น 4 เรื่อง คือ เรื่องที่หนึ่ง การเปลี่ยนแปลงหลักสูตรจริยศึกษา พ.ศ.2503 เรื่องที่สอง แนวคิดในการสร้างหลักสูตรจริยศึกษา พ.ศ.2521 เรื่องที่สาม ข้อวิพากษ์วิจารณ์หลักสูตรจริยศึกษา พ.ศ.2521 และเรื่องทีสี่ รายละเอียดของหลักสูตรจริยศึกษา พ.ศ.2521 ซึ่งจะเสนอเป็นฉบับต่อไป

3.1 การเปลี่ยนแปลงหลักสูตรจริยศึกษา พ.ศ.2503

หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2503 เมื่อใช้ไประยะหนึ่งก็จำเป็นต้องมีการปรับปรุง เพื่อให้สนองกับสภาพปัญหาและความต้องการของสังคม ทั้งจะเห็นได้ว่าในปี พ.ศ.2513 กระทรวงศึกษาธิการได้แต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงานปรับปรุงหลักสูตร (กปส.) ทำเนียบการปรับปรุงหลักสูตรซึ่งต่ำกว่าระดับปริญญาตรีที่อยู่ในความรับผิดชอบของกระทรวงศึกษาธิการ ต่อมา กปส. ได้แต่งตั้งคณะกรรมการวิเคราะห์หลักสูตรประถมศึกษา เพื่อพิจารณาข้อดีและข้อที่ควรปรับปรุงหลักสูตร คณะอนุกรรมการได้ประมวลข้อมูลจากรายงานการวิจัยการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นจากแหล่งต่าง ๆ และเสนอรายงานการวิเคราะห์หลักสูตรไปปลายปี พ.ศ.2515 ต่อมาในต้นปี พ.ศ.2514 คณะกรรมการดำเนินงานปรับปรุงหลักสูตร (กปส.) ได้แต่งตั้งคณะกรรมการปรับปรุงหลักสูตรประถมศึกษา คณะอนุกรรมการนี้ได้รวบรวมความคิดเห็นจากรายงานการวิจัยและรายงานการวิเคราะห์หลักสูตรประถมศึกษาและจากแหล่งต่าง ๆ นำมาศึกษา และกำหนดจุดหมายหลักการโครงสร้างของหลักสูตรประถมศึกษาขึ้นเป็นแนวทางในการดำเนินการปรับปรุงหลักสูตร (กระทรวงศึกษาธิการ 2520 ข : ก - ข) ในส่วนที่เกี่ยวกับการวิเคราะห์หลักสูตรจริยศึกษา ซึ่งหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2503 อยู่ในหมวดวิชาสังคมศึกษา เพราะว่า หลักสูตรสังคมศึกษาที่กำหนดไว้มีความกว้างขวางและครอบคลุมประสงคที่ดี คือค่านิยมและคุณธรรม ตลอดจนพฤติกรรมที่มุ่งหวังที่เด็กชั้นแรกเกิดล้วนเป็นสิ่งที่พึงปรารถนาทั้งสิ้น แต่ในชั่วเนื้อหากว่า ๆ ที่จัดให้เรียนส่วนใหญ่มุ่งความรู้ข้อเท็จจริงมากกว่าอย่างอื่น การจัดกิจกรรมแบบอย่างการกระทำและสิ่งแวดล้อมในโรงเรียนเพื่อส่งเสริมให้เกิดค่านิยม พฤติกรรมที่พึงประสงค์ มิได้กำหนดแนวไว้เลย ทำให้ยากต่อการเรียนการสอนให้ชัดเจน และไม่ก่อให้เกิดนิสัยปัจจัยพื้นฐานที่จะทำให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาความรู้ ความเข้าใจ ทักษะ ทักษะและอุปนิสัยที่จะมีผลยั่งยืนตามเจตนารมณ์ที่ระบุไว้เป็นความมุ่งหมายเบื้องต้น (คณะกรรมการวิเคราะห์หลักสูตรประถมศึกษา 2517 : 23 - 27) ในข้อท้ายของการวิเคราะห์หลักสูตรประถมศึกษาได้เสนอแนะว่า ในการจัดทำหลักสูตรใหม่ ไม่ควรจัดทำค่ายการฝึกหลักสูตรเก่าเป็นหลัก ซึ่ง

เมื่อเป็นดังนี้จึงมีการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรจากหลักสูตรประถมศึกษา 2503 เป็นหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2521 เมื่อหลักสูตรใหญ่เปลี่ยนแปลง หลักสูตรจริยศึกษา ขอมเปลี่ยนแปลงด้วย

3.2 แนวคิดในการสร้างหลักสูตรจริยศึกษา พ.ศ.2521

จากคํานําของหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 ซึ่งให้เห็นว่า คณะอนุกรรมการปรับปรุงหลักสูตรประถมศึกษา ได้รวบรวมความคิดเห็นจากรายงานการวิจัยและรายงานการวิเคราะห์หลักสูตรประถมศึกษาและจากแหล่งกําเนิด ศึกษาศึกษาและกําหนดจุดหมาย หลักการ โครงสร้างของหลักสูตรประถมศึกษาขึ้นเป็นแนวทางในการคําเนินการปรับปรุงหลักสูตร อีกทั้งได้มีการตั้งคณะปฏิบัติงานยกกว้างเนื้อหาหลักสูตรประถมศึกษา ประกอบด้วยผู้เชี่ยวชาญด้านศึกษาศาสตร์ การวัดผล จิตวิทยา เทคโนโลยีทางการศึกษา ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะวิชา ศึกษานิเทศก์ ครูใหญ่ และครู ทั้งที่เป็นเอกชน ผู้แทนหน่วยราชการ องค์กรต่าง ๆ โดยมีเจ้าหน้าที่ศูนย์พัฒนาหลักสูตร กรมวิชาการ เป็นผู้ประสานงานและเลขานุการ เพื่อขอร่างหลักสูตร (กระทรวงศึกษาธิการ 2520 ข : ข) สำหรับคณะกรรมการปฏิบัติงานยกกว้างเนื้อหาหลักสูตรประถมศึกษา กลุ่มที่ 3 กงตั้งร่างเสริมลักษณะนิสัย มี นายสมาน แสงมณี เป็นประธาน นางจิกรา ทองเกิด เป็นกรรมการและเลขานุการ รวมคณะกรรมการทั้งหมด 22 ท่าน (กระทรวงศึกษาธิการ 2517 : คำสั่งกระทรวงศึกษาธิการ) และต่อมาได้เพิ่มคณะกรรมการอีก 22 คน สำหรับเอกสารอ้างอิงนั้น ทางกรมวิชาการได้เชิญวิทยากร สาขาต่าง ๆ มาบรรยายและแสดงข้อคิดเห็นพื้นฐานในการพัฒนาหลักสูตรให้แก่ ปรินซ์ จิตวิทยา เศรษฐศาสตร์ บริหารธุรกิจ การเมือง การปกครอง สังคมวิทยา วัฒนธรรม วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี แล้วเจ้าหน้าที่กองพัฒนาหลักสูตรออกคํารายบายจากฉบับบันทึกเสียง และเรียบเรียงให้วิทยากรผู้บรรยายแก้ไขปรับปรุงในส่วนที่เกี่ยวข้อง จริยศึกษานั้น มีนักการศึกษาหลายท่านได้ให้ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะเพื่อใช้ในการยกกว้างหลักสูตรเช่น เสรีพรพงษ์ วรณปก พระราชวรมณี เมื่อครั้งดำรงสมณศักดิ์เป็น

พระศรีวิสุทธิโมลี ทั้งสองท่านอยู่ในหัวข้อเดียวกันคือ พุทธศาสนาและการนำธรรมมา
 ศาสนาหลักสุทรไทย หลวงปริญญาโยควิมลย์ ทุกเรื่องหลักพุทธศาสนาและข้อคิดเห็น
 ในการนำหลักธรรมมาศาสนาหลักสุทร ซึ่งท่านทั้ง 3 นี้ได้แสดงให้เห็นว่าจะนำพระ
 พุทธศาสนาและธรรมในพระพุทธศาสนาไปใช้ในหลักสุทรได้อย่างไร พร้อมทั้งยก
 ตัวอย่าง มีภาษาบาลีและแปลเป็นภาษาไทยประกอบ นอกจากนี้ก็มี จำนวนัก ทอง-
 ประเสริฐ พัทธยา สายหุ สุลักษณะ ศิวรักษ์ ได้สรุปเรื่องที่มีหัวข้อแบบเดียวกันคือ
 หลักการทางสังคม จริยธรรม วัฒนธรรม และข้อคิดเห็นในการพัฒนาหลักสุทร ซึ่งแ่
 ละท่านก็ได้เสนอแนะกลอุบายให้คำจำกัดความ และยกตัวอย่างในการนำมาใช้ในหลักสุทร
 ไทยเฉพาะอย่างยิ่ง พัทธยา สายหุ ได้กล่าวถึงการนำจริยธรรมมาใช้ในหลักสุทรว่า
 "จริงอยู่ที่ว่า หลักศีลธรรมมักไ้มาจากศาสนา แต่จะมีการพิจารณาได้หรือไม่ว่าการ
 อธิบายคือธรรมที่เป็นกลางท่านองหลักจริยธรรมนั้นควรทำได้ ไทยไม่คงอาศัยอ้างอิง
 จากศาสนาใดศาสนาเดียว เพราะจะทำให้วิชาจริยธรรมกลายเป็นศาสนศึกษาไป
 น่าจะวางแนวที่เป็นหลักจริยธรรมที่จำเป็นสำหรับสังคม อันเป็นสากล แล้วอธิบายด้วย
 ตัวอย่างจากคำสอนของศาสนาต่าง ๆ ได้ ให้เห็นลักษณะร่วมกันของมนุษย์" (พัทธยา
 สายหุ 2519 : 271) และจากการสัมภาษณ์ จิตรรา ทองเกิด (2527 : สัมภาษณ์)
 อธิการกรรมการและเลขานุการคณะกรรมการปฏิบัติงานยกวางเนื้อหาหลักสุทรประถมศึกษา
 กลุ่มที่ 3 กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัยได้กล่าวถึงแนวคิดในการยกวางหลักสุทรว่าเนื่อง
 จากเป็นการศึกษาขั้นพื้นฐาน จึงกำหนดจริยธรรมที่เป็นสากลที่ทุกศาสนามีและเรียนได้
 โดยไม่ยากให้เรียนแบบประวัติศาสตร์ แต่ต้องการให้เรียนรู้โดยซึมซาบโดยจกกิจกรรม
 และไรธรรมะง่าย ๆ ที่เหมาะสมกับเด็กยุคเป็นคุณธรรม 30 ข้อ เรียนคู่กันไปกับกลุ่ม
 สร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต นอกจากนี้ จำเริญ โทไทย (2527 : สัมภาษณ์)
 หัวหน้ากลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย ได้กล่าวเสริมว่า คณะกรรมการปฏิบัติงานยกวาง
 เนื้อหาหลักสุทรประถมศึกษากลุ่มที่ 3 กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย ต่างก็เห็นพ้องคอง
 กันที่จะนำจริยธรรมที่เป็นสากล และงกเว้นคำพระที่มีอยู่ในศาสนา เปลี่ยนหลักสุทรคาม
 การวิเคราะห์หลักสุทร หัวข้อจริยธรรมก็เป็นผลมาจากถาวรวิจัยและสภาพปัญหาที่สังคม
 ไทยที่ต้องการทางจริยธรรมเหล่านี้

3.3 หลักสูตรจริยศึกษา พ.ศ.2521

จะกล่าวถึงจุดหมาย เนื้อหาสาระ หนังสือเรียน กระบวนการเรียน การสอน และการประเมินผล ตามลำดับดังนี้

ก. จุดหมาย

จุดหมายมี 4 หมวด แยกออกเป็นจุดหมายย่อย 31 ข้อ เป็นจุด หมายทางค่านจริยศึกษา 25 ข้อ อันเป็นสิ่งที่พึงประสงค์จะให้เกิดขึ้นหรือมีขึ้นเพื่อ ให้เป็นคุณสมบัติของคนไทย ได้แก่

คุณสมบัติของการเน้น ที่ต้องมีคุณสมบัติเหล่านี้ก็เพราะเห็นกัน กว้างขวางว่าเป็นคุณสมบัติที่ยังบกพร่องข้อย่อนในฆานเมือง ได้แก่

1. มีความเสียสละ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ไม่เห็นแก่ตัว
2. มีวินัยในตนเอง มุ่งมั่นในการทำงานให้สำเร็จ
3. ซื่อสัตย์สุจริต ซื่อสัตย์ และอดทน
4. รู้จักคิด วิเคราะห์ และตัดสินใจอย่างมีเหตุผล
5. มีสันติธรรมต่อคำวิจารณ์และความแตกต่างระหว่างบุคคลหรือหมู่เหล่า
6. มั่นใจเป็นนักกีฬา รู้จักยกย่องผู้อื่น
7. รู้จักทำงานและอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ โดยรู้จักเป็นผู้ให้ ผู้รับ ผู้นำ และผู้ตามที่ดี

ความรู้และทักษะพื้นฐานในการดำรงชีวิต

1. มีสุขนิสัยส่วนตัวและส่วนรวม ทั้งกายและจิตใจ
 2. รู้กฎหมายที่จำเป็นในชีวิตประจำวัน
 3. มีความรู้และทักษะในการหา การใช้ และการออมทรัพย์
 4. เข้าใจความหมายของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่มีต่อชีวิต ประจำวัน
 5. มีความรู้และทักษะในการจัดการและทำงานร่วมกับผู้อื่นโดยดี
- หลักสูตรกรม

6. มีความรู้และทักษะในการทำงาน ทั้งในฐานะผู้ผลิตและผู้บริโภค
7. มีนิสัยและรู้จักวิธีการแสวงหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอ
8. มีความรู้และทักษะทางภาษาและคณิตศาสตร์
9. มีความรู้และทักษะในวิธีการทางวิทยาศาสตร์
10. มีความสามารถในการยังชีพผสมกลมกลืนกับสภาพและสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ
11. รู้จักชื่นชมและแสดงออกทางศิลปะ

ชีวิตที่สงบสุข

1. รู้จักปรับตัวให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม สิ่งแวดล้อมและวิทยาการใหม่ ๆ
2. เข้าใจและศรัทธาในศาสนาที่ตนนับถือและนำหลักธรรมมาใช้ในชีวิตประจำวัน
3. รู้จักใช้เวลาให้เป็นประโยชน์และมีประสิทธิภาพ
4. มีความคิดริเริ่มที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองและส่วนรวม
5. มีอิสระในการคิด แต่พร้อมที่จะยอมรับความคิดของผู้อื่นอย่างมีเหตุผล
6. รู้จักแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธี

สมาชิกที่ดีของชุมชนและชาติ

1. เชื่อมั่นในระบบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข
2. รู้คุณค่า ชื่นชม และรักชาติศิลปวัฒนธรรมของชาติ
3. สำนึกในหน้าที่และสิทธิของตน
4. รู้ความสำคัญของครอบครัว สังคม และท้องถิ่นของตน
5. รู้ถึงความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในภูมิภาคและโลก และมีความเข้าใจที่ถูกต้อง
6. สามารถนินกกำลังสติปัญญา กำลังกาย กำลังทรัพย์ เพื่อความเจริญและมั่นคงของประเทศ

7. รัศมีค่าของความเป็นไทยและภูมิใจที่เกิดในแผ่นดินไทย
(กระทรวงศึกษาธิการ 2520 ช : 1-3)

๗. เนื้อหาสาระโดยสรุป มีดังนี้

ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 จริยศึกษา

1. การไม่ประทุษร้ายแก่ชีวิตและร่างกายของบุคคลและสัตว์
2. ความเมตตากรุณา
3. การไม่โงกและไม่ขโมย
4. ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และเสียสละ
5. การไม่ละเมือกของรักผู้อื่น
6. การรู้จักความพอที่
7. การไม่ผูกขาด บิดเบือน ไม่อำพรางความจริง การไม่ยุยงให้
เกิดแตกแยกและไม่พูดคำหยาบ
8. การมีสัจจะและความจริงใจ
9. การไม่หลงและเสทสิ่งเสทคติให้โทษ
10. ความเป็นผู้มีสติ รู้จักยับยั้งชั่งใจ และรู้จักนิกรอบระวังดี
11. ความเป็นผู้มีเหตุผล
12. ความละเอียดและความเกรงกลัวต่อการกระทำชั่ว
13. ความขยันหมั่นเพียร
14. ความอดทน อดกลั้น
15. ความกล้าหาญและความเชื่อมั่นในตนเอง
16. ความกตัญญู กตเวที
17. ความซื่อสัตย์สุจริต
18. การทำใจให้สงบ มีสมาธิและอารมณ์แจ่มใส
19. ความไม่เห็นแก่ตัว
20. ความประณีตละเอียดถี่ถ้วน

21. ความรับผิดชอบ
22. ความมีน้ำใจเป็นธรรมไม่ลำเอียง
23. ความมีระเบียบวินัยและการตรงต่อเวลา
24. การยอมรับความเปลี่ยนแปลง
25. มารยาทและนิสัยส่วนบุคคลในการกิน นอน รับประทานอาหาร และสังสรรค์ระหว่างเทศกาล
26. มารยาทในการแสดงความเคารพ การขอร้อง การแสดงความขอบคุณ การขอความช่วยเหลือ การปฏิเสธ การแสดงความไม่เห็นด้วย การแสดงความยินดี การแสดงความเสียใจ การเล่น การพักผ่อนหย่อนใจ
27. หลักธรรมสำหรับการอยู่ร่วมกัน ได้แก่ ความสามัคคี ความเสียสละ การให้อภัย ความเชื่อเพื่อ การยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น ความเห็นอกเห็นใจ
28. ความเป็นผู้มีวัฒนธรรม และปฏิบัติตนประเพณีนิยม
29. ความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์
30. การแก้ไขข้อบกพร่องการปฏิบัติทางจริยธรรม ได้แก่ นิสัยชั่วร้าย ระเบียบ กฎหมาย และจารีตประเพณี (กระทรวงศึกษาธิการ 2520 ข : 319 - 324)

หมายเหตุ จะเห็นได้ว่ายังขาดจริยธรรมในก้านความประหยัดอีกข้อ คณะกรรมการฯ จึงได้เพิ่มในชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 แผนการสอนที่ 10 การเป็นอยู่อย่างประหยัด และในชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 แผนการสอนที่ 20 การประหยัด

ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3-4 ศาสนา

1. พุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ แต่พลเมืองมีเสรีภาพในการนับถือศาสนาอื่น
2. พุทธศาสนา พุทธประวัติโดยย่อ วันสำคัญในทางศาสนาพุทธ การแสดงตนเป็นพุทธมามกะ

3. พุทธภาษิตที่ควรรู้
4. การปฏิบัติตนให้ถูกต้องตามขนบธรรมเนียม ประเพณีไทยในโอกาส คือไปนี้ การแสดงความเคารพพระพุทธรูปและพระภิกษุ การทำบุญตักบาตร การฟังเทศน์ การทำบุญบารมี
5. หลักธรรมของศาสนาที่ตนนับถือ
6. การทำบุญบำรุงศาสนา
7. การปฏิบัติตนในวันสำคัญทางศาสนาที่ตนนับถือ
8. พระมหากษัตริย์ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ของทุกศาสนา

ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 ศาสนา

1. พุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ แต่พลเมืองมีเสรีภาพในการนับถือศาสนาอื่น
2. ความดีและคุณประโยชน์ของศาสนาทุกศาสนา
3. มารยาทการปฏิบัติตนต่อผู้สืบศาสนาและผู้นับถือศาสนา
4. พุทธศาสนา หลักธรรม เบญจศีล เบญจธรรม อิทธิบาทสี่ พุทธโอวาท องค์ประกอบของพระพุทธรูป ความมุ่งหมายและประโยชน์ของศาสนพิธี
5. การป้องกันการทำลายสถานศาสนาทุกศาสนา
(กระทรวงศึกษาธิการ ข : 210 - 211)

ก. หนังสือเรียนและหนังสืออ่านประกอบ

กำหนดการเรียนการสอนจริยศึกษา ในกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย โดยกำหนดให้นักเรียนเรียนรู้ ประสพกิจวัตรคุณธรรม 31 ประการ ในกลุ่มนี้ไม่มีหนังสือเรียนในการเรียน และการสอนใช้หลักสูตรและแผนการสอน และจัดทำหนังสือเสริมประสบการณ์ประเภทหนังสืออ่านเพิ่มเติม โดยจัดทำในชั้น ป.3-4 และ ป.5-6 เพื่อให้เด็กเรียนศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง นอกเหนือจากการเรียนการสอนในชั้นเรียน

นอกจากนี้ยังกำหนดการเรียนการสอนพุทธศาสนาในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต หน่วยที่ 4 หมวดชาติไทย หน่วยย่อยที่ 5 ศาสนา ในชั้น ป.3-4 และหมวดชาติไทย หน่วยย่อยที่ 4 ศาสนา ในชั้น ป.5-6 และการเรียนการสอนจริยธรรมในกลุ่มลักษณะที่เป็นเครื่องมือการเรียนรู้ (ภาษาไทย) ซึ่งเนื้อหาเน้นการปลูกฝัง โดยเนื้อหาสาระในแบบเรียนภาษาไทยและแผนการสอนภาษาไทยตั้งแต่ชั้น ป.1-6 สอดแทรกจริยธรรมแทบทุกบท ซึ่งจากการวิเคราะห์และตรวจสอบจริยธรรมที่สอดแทรกในแบบเรียนภาษาไทยและแผนการสอนภาษาไทยในชั้นประถมศึกษา ปรากฏจริยธรรมที่สอดแทรกดังต่อไปนี้

คุณธรรม (โดยย่อ)	ชั้นประถมศึกษาปีที่	1	2	3	4	5	6	หมายเหตุ
1. ไม่ประทุษร้าย		///	/					/= ปรากฏ อยู่ใน 1 บทเรียน
2. เมตตา กรุณา		///	////	/			/	
3. ไม่โลภ ไม่ขโมย		/			/			
4. เอื้อเฟื้อ เสียสละ		/	///					
5. ความพอคิ		/		/				
6. ไม่ละเมิดของรักผู้อื่น								
7. ไม่พูดปด			/	/		/	/	
8. สัจจะ จริงใจ			/		/	/		
9. การไม่ลองและเสพสิ่งเสพติด			/	/	/			
10. มีสติ								
11. มีเหตุผล				///	//	///	///	
12. ความเกรงกลัวและละอาย ต่อการทำชั่ว			/		/			
13. ขยันหมั่นเพียร		//	//	/	//	/		
14. อ่อนอก กล้าน			/					
15. กล้าหาญเชื่อมั่นในตนเอง				////	/	/		

คุณธรรม (โดยย่อ)	ระดับ ชั้นประถมปีที่	1	2	3	4	5	6	หมายเหตุ
16. กตัญญูกตเวที		//	/	/	//	/	////	/= ปรากฏ อยู่ใน 1 บทเรียน
17. ซื่อสัตย์ สุจริต					/			
18. ใจสงบ สมานี								
19. ไม่เห็นแก่ตัว		/				/		
20. ประณีต					///			
21. รับผิดชอบ		/						
22. ใจเป็นธรรมไม่ลำเอียง			/					
23. มีระเบียบวินัย ตรงเวลา			//			/		
24. ขอมรับการเปลี่ยนแปลง								
25. มารยาท นิสัยส่วนบุคคล		///	//	//	///	///	///	
26. มารยาทในการแสดงความเคารพ		////	////	///	///	///	///	
27. หลักธรรมการอยู่ร่วมกัน		//	///		/	//	//	
28. มีวินัยธรรม			/			/	/	
29. จงรักภักดี		/	///	///		///	///	
30. การแก้ไขข้อบกพร่อง การปฏิบัติทางจริยธรรม						/		

จากการวิเคราะห์จริยธรรมพบว่า ในชั้นประถมปีที่ 1 จริยธรรม
ที่เน้นคือ ข้อ 1. ไม่ประทุษร้าย ข้อ 2. เมตตากรุณา และข้อ 25. มารยาท
นิสัยส่วนบุคคล ในชั้นประถมปีที่ 2 จริยธรรมที่เน้นคือ ข้อ 2. เมตตากรุณา
และข้อ 26. มารยาทในการแสดงความเคารพ ในชั้นประถมปีที่ 3 จริยธรรมที่
เน้นคือ ข้อ 11. มีเหตุผล และข้อ 26. มารยาทในการแสดงความเคารพ ใน
ชั้นประถมปีที่ 4 จริยธรรมที่เน้นคือ ข้อ 25. มารยาทนิสัยส่วนบุคคล และ

ข้อ 26. มารยาทในการแสดงความรัก ในชั้นประถมปีที่ 5 จริยธรรมที่เน้น คือ ข้อ 29. ความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ และในชั้นประถมปีที่ 6 จริยธรรมที่เน้นคือ ข้อ 25. มารยาทนิสัยส่วนบุคคล และข้อ 26. มารยาทในการแสดงความรัก

สื่อการเรียนที่จักทำมี

1. หนังสืออ่านเพิ่มเติมสร้างเสริมลักษณะนิสัย ชั้นประถมปีที่ 3-4
นักป็นน้อน ชั้นประถมปีที่ 5-6 ยังไม่สายเกินไป
2. หนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ชั้นประถมปีที่ 3
พุทธประวัติ หน้า 78-82 ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ศาสนา หน้า 136-148 ชั้น
ประถมปีที่ 6 หมวดที่ 3 บ้านเมืองของเราและประเทศเพื่อนบ้าน
3. หนังสือเรียนภาษาไทย ชั้นประถมศึกษา (ป.1-6) สอดแทรก
จริยธรรมไว้แทบทุกบททุกตอน ซึ่งจะเน้นการพูดการฟัง
4. หนังสือเสริมประสบการณ์ที่สอดแทรกเนื้อหาทางด้านจริยธรรม
พุทธศาสนาซึ่งจักจัดให้นักเรียนได้ศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง นอกเหนือจากการเรียน
การสอนในชั้นเรียน ดังมีรายชื่อเป็นตัวอย่างต่อไปนี้ อ่านเพิ่มเติม ป.1-2 (จริยธรรม)
ความรักของแม่ เด็กชายเปีย ยายกะตา เป็นต้น อ่านเพิ่มเติม ป.3-4 (จริยธรรม)
นิทานคติธรรม นิทานสุภาษิต กิ่งต้นไม้ชอบ เป็นต้น อ่านเพิ่มเติม ป.5 - 6
(จริยธรรม) การบูชาคนที่ควรบูชา สมบัติบุญ อริยทรัพย์ อิทธิบาท 4 เป็นต้น

ง. แนวทางการจัดการเรียนการสอน

ในแต่ละแผนการสอนจะประกอบด้วย ความคิดรวบยอด จุดประสงค์
การเรียนรู้ เนื้อหา กิจกรรม สื่อการเรียนการสอน และการวัดผล ซึ่งจะช่วย
ครูให้ดำเนินกิจกรรมการเรียนการสอนได้ตามจุดประสงค์ที่ตั้งไว้ ส่วนแนวทางการจัดจริย-
ศึกษาโดยทั่วไป กรมการศาสนา (2521 : 3) ได้เสนอวิธีการจัดจริยศึกษาดังนี้

ถือหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา (ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษาคือ ปีกหักอบรมกาย วาจา จิตใจ และปัญญา เพื่อให้เกิดการเรียนรู้และปฏิบัติได้) การจักรวียศึกษาแต่ละระดับถึงกลาวันเป็นการส่งเสริมและสืบเนื่องกันตามลำดับคือ

ระดับประถมศึกษา ควรเน้นหนักในเรื่อง ศีล ความมีระเบียบวินัย ความสะอาด การรู้จักหน้าที่ คือ ข้อปฏิบัติทางกายและวาจาซึ่งจะต้องฝึกหัดกันในเขาวัย เพราะตามธรรมชาติ จิตใจของเด็กในชั้นปฐมวัยนั้นยังมีความสะอาดพอสมควร แต่ความประพฤติทางกายและวาจา นั้น มักจะ เป็นไปตามธรรมชาติไม่มีการบังคับ ฉะนั้นจึงต้องควบคุมไว้ แต่ทั้งนี้ต้องสอนเรื่องสมาธิ คือการอบรมทางฐานจิตใจ กาย และในเวลาเดียวกันควรสอนเรื่องปัญญา คืออบรมให้รู้จักคิดอ่าน รู้จักคิดริเริ่ม โดยจัดสัดส่วนดังนี้ อบรมศีล 60% อบรมสมาธิ 25% อบรมปัญญา 15%

ในการสอนของครูนั้นในด้านการศึกษาลึกซึ้งควรยังเสนอแนะให้คงสอนให้เกิดความเข้าใจไม่ใช่สอนให้ท่องจำ หลักธรรมต่าง ๆ ค่อนข้างสาสนทนา อภิปรายให้เข้าใจ การสอนศาสนา ต้องฝึกให้เป็นคนใจกว้าง ไม่ถูกดูหรือล้อเลียนศาสนาอื่น การสอนหลักธรรมต้องมุ่งบ่งบอกในทางปฏิบัติ การสอนเทวัญของชอกลองสัมพันธ์กับเรื่องในชีวิตประจำวัน ซึ่งวิธีการสอนจริยศึกษาจะเสนอแนะไว้ในส่วนหน้า แผนการสอนกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย นอกจากนี้ในคู่มือการใช้หลักสูตรยังเสนอแนะว่า "นอกจากนี้ยังเน้นให้ทำงานร่วมกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ฉะนั้นการให้ทำงานเป็นกลุ่ม การให้อภิปราย และหาคำตอบ หรือแก้ปัญหาโดยเอาสภาพของดีมาเป็นข้อมูลในการเรียนการสอนได้ยิ่งก็" (กระทรวงศึกษาธิการ 2521 ก : 3)

จ. การประเมินผล

ตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการประเมินผลการเรียนระดับประถมศึกษา พ.ศ.2520 ได้กล่าวว่า ให้ใช้วิธีการวัดผลหลาย ๆ วิธี เช่น วิธีสังเกต วิธีตรวจผลงาน วิธีสัมภาษณ์ และการใช้ข้อสอบแบบต่าง ๆ ส่วนเกณฑ์ตัดสินผล การเรียนต้องมีคุณสมบัติดังนี้ ต้องมีเวลาเรียนทั้งหมดไม่น้อยกว่าร้อยละ 80 ผ่านจุดประสงค์ที่กำหนดไว้ไม่น้อยกว่าร้อยละ 60 ของจุดประสงค์ทั้งหมดในแต่ละวิชาหรือกลุ่ม

วิชา ชั้น ป.2, 4 และ 6 ต้องเข้าสอบปลายปี ผลการสอบของไ้กระกับ ๑ จะเห็น
 ใ้ว่ารูปแบบการเรียนการสอนและการประเมินผลเน้นพฤติกรรมตามวัตถุประสงค์มาก
 และเครื่องมือมีหลายชนิดด้วยกัน แต่ที่นิยมใช้นอกจากข้อสอบแบบต่าง ๆ แล้ว ก็มีการ
 ประเมินโดยจัดอันดับคุณภาพ และการประเมินโดยสำรวจรายการ

ตัวอย่างการประเมินพฤติกรรมนักเรียนโดยจัดอันดับคุณภาพของการประเมิน
 คุณสมบัติ ได้จากการสังเกตการร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ควรมีตารางให้คะแนนโดยถือเกณฑ์
 ๐ ไป ๔ หมายถึง ดีมาก, ๓ หมายถึง ดี, ๒ หมายถึง พอใช้, ๑ หมายถึง
 ควรปรับปรุงแก้ไข และ ๐ หมายถึง ควรปรับปรุงแก้ไขอย่างยิ่ง ทั้งตัวอย่าง
 ตารางการให้คะแนนคุณสมบัตื (กระทรวงศึกษาธิการ 2521 ค : 81)

คุณสมบัตื	คะแนน				
	0	1	2	3	4
1. มีความเสี่ยสละเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ไม่เห็นแก่ตัว					
2. มีวินัยในตนเอง มุ่งมั่นในการทำงานให้เสร็จ					
3. รยันหมั่นเพียร ซื่อสัตย์ ประหยัดและอกทน					
4. รู้จักคิด วิจาร์ณ และตัดสินใจอย่างมีเหตุผล					
๑๓					
รวม					

ตาราง ๑ ตารางการให้คะแนนคุณสมบัตื

ส่วนการประเมินโดยแบบสำรวจรายการ จะประกอบด้วยข้อความตาม
 จุดประสงค์ โดยพิจารณาว่า มี หรือ ไม่มี และหมายเหตุเพิ่มเติม

3.4 ข้อวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับหลักสูตรจริยศึกษา พ.ศ.2521

ประเด็นขัดแย้งในเรื่องของหลักสูตรจริยศึกษา พ.ศ.2521 ได้รับความถก
เห็นแย้งออกเป็น 2 กลุ่ม ซึ่ง สุนทร อมรวิวัฒน์ (2526 : 43-54) ได้ชี้ให้เห็นดังนี้

กลุ่มที่ 1 เห็นว่า การจัดเนื้อหาของหลักสูตรให้นักเรียนได้เรียน
หลักสูตรจริยธรรมที่เป็นกลาง ๆ และสอดคล้องไว้ในเนื้อหาของทุกวิชานั้น
ถูกต้องแล้ว การจัดหลักสูตรของค่านึงถึงความแตกต่างของกลุ่มชนใน
ประเทศ ซึ่งมีถือศาสนาต่าง ๆ กัน การศึกษามีโคเป็นไปเพื่อ
ครอบงำบังคับเด็กให้รับถือศาสนาอย่างงมงาย หากแต่ต้องให้หลักสูตร
จริยธรรมที่เป็นกลางเพื่อให้แสงสว่างแก่ผู้เรียนอย่างเสรี นักการศึกษา
กลุ่มนี้เชื่อว่าครูทุกคนต้องสอนศีลธรรม การให้คะแนนสูงในวิชาศีลธรรม
มีโคเป็นเครื่องมือที่ทำให้เด็กมีศีลธรรมดี การบังคับให้นักเรียนท่องเรียน
เนื้อหาและท่องจำศัพท์คำยากต่าง ๆ นั้น ไม่บังเกิดผล ดังนั้นการสอน
ศีลธรรม จึงเป็นไปในลักษณะคอย ๆ แทรกซึม ในการจัดกิจกรรมและสิ่ง
แวดล้อม ให้นักเรียนได้เห็นแบบอย่างที่ดี และฝึกการปฏิบัติจนเกิดเป็น
ลักษณะนิสัยที่ดีงาม

กลุ่มที่ 2 มีความเห็นว่า การจัดหลักสูตรในระดับประถมศึกษา
และระดับมัธยมศึกษาในเรื่องของเนื้อหาและการสอนศีลธรรมนั้นไม่มีความ
นิยตตามาโดยตลอด เนื่องจากโดยความสำคัญของการสอนศีลธรรมและ
กระทบกระเทือนต่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนา นักการศึกษาและบุสน
ใจงานจริยศึกษากลุ่มนี้ ไม่เห็นควยกับการใช้คำว่า "จริยธรรม" แทนคำ
ว่า "ศีลธรรม" ของการให้การสอนวิชาศีลธรรมและวิชาพระพุทธศาสนา
โดยเฉพาะ ในทุกชั้นเรียน จักชั่วโมงสอนวิชาพระพุทธศาสนาในทุกชั้น
มวูกพอและเป็นวิชาบังคับตลอดปี จักครูสอนวิชาพิเศษพิเศษ เพิ่มคะแนน
ให้สูงเพื่อจูงใจให้นักเรียนเอาใจใส่และถอยุ่กับวิชาในวิชาศีลธรรมนั้น
หากมีคำพาดพิงที่ราวพุทธกันแพร่หลายแล้ว เช่น สติ สัมปชัญญะ สัจจะ ก็
ควรใช้คำพาด

สำหรับกลุ่มที่ 1 ที่เห็นก้วยกับหลักสูตรจริยศึกษา พ.ศ.2521 ไก่ก่
นักวิชาการในศูนย์ศึกษาหลักสูตรที่ให้สัมภาษณ์คือ จิตรา ทองเกิด และ จำเริญ ไท้ไทย
(2527 : สัมภาษณ์) เห็นคองกันว่ ธรรมที่เป็นสากลเทอานี้พอเพียงกับเด็กวัยนี้
ส่วนการเรียนศาสนานั้นก็ไม่ได้ทอทั้ง มีอยู่ในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตแล้วและ

ไ้ชี้แจงสิ่งเหล่านี้ในสื่อสารมวลชนให้เข้าใจโดยทั่วถึงกัน นอกจากนี้ก็มีข้อเขียนของ รุกขชาติ (2527 : 67-69) ในหัวเรื่อง "ศิลปกรรมวิชาที่ถูกลืม" เห็นด้วยกับการจัดคุณธรรมเช่นนี้ เพราะนักเรียนชอบ เขาเห็นว่าปัญหาเฉพาะหน้าในการเปลี่ยนหลักสูตรใหม่ก็คือ ขาดครูผู้สอนที่สามารถ เขาเสนอให้มีครูศิลปกรรมที่สอนทางนี้โดยตรง

สำหรับกลุ่มที่ 2 ที่ไม่เห็นด้วยนั้น คางไ้ท้วงติงและเขียนบทความแสดงความคิดเห็นเช่น ธนู แสงศักดิ์ (2527 : 214 - 240) ไ้ชี้แจงจากคำถามของสื่อมวลชนเมื่อวันที่ 30 มิถุนายน 2525 และไ้เขียนบทความมีใจความโดยสรุปดังนี้

เนื่องจากพุทธศาสนาเป็นรากฐานที่มั่นคงของศิลปกรรม เป็นหลักคำสอนของจริยธรรม คนส่วนใหญ่ของประเทศนับถือศาสนา มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่มีพระพุทธศาสนาเป็นรากฐานสำคัญ อีกทั้งแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ฉบับที่ 5 ก็ให้มุ่งทำนุบำรุงส่งเสริมศาสนา ให้เป็นที่ยึดมั่นทางจิตใจ และหลักสูตรจริยศึกษาในปัจจุบันขาดความมุ่งหมายที่จะให้นักเรียนมีศรัทธาและเกิดความรู้ความเข้าใจซาบซึ้งในทางพระศาสนา การปลูกฝังคุณธรรมโดยไม่อิงศาสนานั้นหากนำมาปฏิบัติในสังคมไทยอย่างน้อยในสภาพปัจจุบันน่าจะยังไม่เหมาะสม ทั้งนี้เพราะการปลูกฝังคุณธรรมไม่อิงศาสนานั้น เหมาะสมสำหรับสังคมของบางประเทศที่ไม่มีวัฒนธรรมของตนเอง การปลูกฝังคุณธรรมหรือจริยธรรมที่อิงศาสนานั้นทำให้สะดวกและพร้อมทันที เพราะศาสนาเป็นพื้นฐานแก่คนไปทั่วอยู่แล้ว นอกจากนี้ยังไ้ชี้ให้เห็นประเทศเพื่อนบ้านที่ยังต้องการสอนคุณธรรมโดยอิงศาสนาอยู่ และเมื่อพิจารณาหลักสูตรจริยศึกษาในระดับประถมแล้ว หากก็สรุปได้ว่าหลักสูตรจริยศึกษาระดับประถมศึกษาที่มีความเหมาะสมอยู่มากพอสมควร ถ้าจะเพิ่มความรู้ทางพระพุทธศาสนาลงในชั้น ป.1-2 ที่ขาดหายไปก็จะยิ่งขึ้น จะไ้ไม่ขาดตอน เพราะไม่อ่อนน้อมก็ง่าย นอกจากนี้ สุทธิพงษ์ คันรายนาศาสตร์ ไ้เขียนบทความ "เหตุผลที่รัฐบาลสมควรบรรจุหลักสูตรทางพระพุทธศาสนาเป็นวิชาบังคับในสถาบันการศึกษาทุกระดับชั้น" ซึ่งก็มีเนื้อหามุ่งใจความเช่นเดียวกับบทความของ ธนู แสงศักดิ์ (2527 : 204-213) เพียงแค่ข้อเขียนเป็นข้อ ๆ ให้รักเจนนั่นเท่านั้น

ความคิดเห็นเหล่านี้จะนำมาพิจารณาเป็นเกณฑ์ในการจัดหลักสูตรจริยศึกษาเช่นเดียวกัน

4. ความเคลื่อนไหวของการปรับปรุงหลักสูตรจริยศึกษา พ.ศ. 2521

กระทรวงศึกษาธิการได้จัดทำแผนพัฒนาจริยศึกษา ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 ได้แสดงให้เห็นสภาพปัจจุบันและปัญหา ตลอดจนแผนย่อยแก่ระดับและประเภทการศึกษา เพื่อวางแผนและโครงการพัฒนาจริยศึกษาให้เป็นไปคามเป็ฯประสงค์ที่วางไว้ มีเนื้อหาในส่วนที่เกี่ยวกับการจัดจริยศึกษาในระดับประถมศึกษาโดยสรุปดังนี้ ในแผนพัฒนาจริยศึกษาได้ชี้ให้เห็นถึงปัญหาโดยส่วนรวมว่า ปัญหาที่เกี่ยวกับเด็ก เยาวชนและประชาชนโดยทั่วไปยังขาดความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมคำสอนของศาสนา ปัญหาการเรียนการสอนในสถานศึกษานั้นประสบปัญหาสำคัญบางประการ เช่น ปัญหาความเหมาะสมของหลักสูตร เทคนิควิธีการเรียนการสอนและการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมแก่นักเรียน ความพร้อมของบุคลากรด้านจริยศึกษา อุปกรณ์และเครื่องมือ เครื่องมือ การจัดสิ่งแวดล้อม การจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมจริยศึกษา และการวิจัยเพื่อพัฒนาจริยศึกษา ปัญหาในด้านการจัดการและการวางแผนด้านจริยศึกษา เพราะยังขาดนโยบายและมาตรการที่มีประสิทธิภาพในการดำเนินงาน ในอันที่จะให้สถานศึกษาหรือหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องได้ยึดถือและปฏิบัติเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทำให้การป้อนนโยบายของรัฐหรือความมุ่งหมายของหลักสูตรไปสู่วัตถุประสงค์แก่ระดับและกิจกรรม การปฏิบัติเกิดความหลากหลาย ไม่มีทิศทางที่แน่นอน ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมและสื่อมวลชน ยังไม่มีการเลือกสรรและกลั่นกรองในการนำเสนอข่าวอันเป็นผลกระทบต่อคุณธรรม จริยธรรมของสังคม ในภาคแผนย่อยเพื่อพัฒนาจริยศึกษาระดับประถมศึกษาได้คำนึงถึงปัจจัยที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องในการพัฒนาได้แก่ ครู ผู้ปกครอง สื่อมวลชน และสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งมีโครงการพัฒนาจริยศึกษา เช่น โครงการทดลองหารูปแบบที่มีประสิทธิภาพต่อการสอนจริยศึกษา โครงการส่งเสริมด้านจริยศึกษาในโรงเรียนประถมศึกษา โครงการจัดทำแผนพัฒนาจริยศึกษา โครงการผลิตเอกสาร ตำรา และคู่มือทางจริยศึกษา เป็นต้น นอกจากนี้ในแผนพัฒนาจริยศึกษายังแสดงจริยธรรมที่พึงประสงค์ในระดับประถมศึกษา ได้แก่ ความมีระเบียบวินัย ความสะอาด ช่วยตนเองและทำงานให้สำเร็จด้วยตนเอง รักษาสภาพธรรมชาติและใช้ของใช้คุ้มค่าและอดออม (กระทรวงศึกษาธิการ 2527 : 1-48)

ทางสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ มีการเคลื่อนไหวในเรื่องนี้เช่นเดียวกัน ดังที่ นายรุ่ง แก้วแดง (รองเลขาธิการคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ) ให้สัมภาษณ์กองหนังสือพิมพ์ศิษย์ (2527 : 3) เมื่อวันที่ 2 สิงหาคม 2527 มีใจความว่า ทางสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ให้ความสำคัญทางด้านพุทธศาสนา ช่วยทำนุบำรุงการเรียนสำเนียงรูปและคู่มือครูสอนศีลธรรม และจะเริ่มในปี 2528 เพื่อ "ให้ช่วยกันนำศีลธรรมกลับมา" ในโครงการ "พัฒนากิจกรรมการเรียนการสอนพุทธศาสนาและจริยธรรม" สาเหตุเป็นเพราะจริยศึกษากับการเรียนพุทธศาสนาในหลักสูตรกระทรวงศึกษาธิการระดับประถมศึกษาไม่ต่อเนื่องกันทำให้เกิดปัญหาคือ เนื้อหาสาระไม่ถูกคอง การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนไม่สอดคล้องกัน จากความเคลื่อนไหวในการพัฒนาจริยศึกษาเหล่านี้ ถ้าไม่มีเกณฑ์ประเมินหลักสูตรจริยศึกษาเป็นเครื่องมือประกอบด้วยกันจะเป็นสิ่งที่ยืนยันได้อีกทางหนึ่งว่า การจัดจริยศึกษาในโรงเรียนมีหลักสูตรที่เหมาะสมอยู่แล้ว

ตอนที่ 3 เครื่องมือการประเมินเอกสารหลักสูตรที่ใช้อยู่ในประเทศไทย

ในการพัฒนาหลักสูตร จำเป็นจะต้องอาศัยกระบวนการความคิดและประเมินผลการประเมินผลหลักสูตรนั้นทำอยู่ 2 ระยะคือ ระยะที่ 1 เมื่อร่างหลักสูตรเสร็จแล้ว เพื่อดูว่า หลักสูตรที่สร้างเสร็จแล้วนั้นก็เพียงใด และเป็นไปตามเจตนารมณ์ที่ใดบ้างไว้แต่เดิมหรือไม่ และระยะที่ 2 คือหลังจากที่นำหลักสูตรไปทดลองใช้ระยะหนึ่ง เพื่อประเมินดูว่าหลักสูตรให้ผลเพียงใด เพื่อที่จะตัดสินใจว่าควรใช้ต่อไปหรือจะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงอย่างไร สุมิตร คุณาณกร (2520 : 198) ซึ่งให้เห็นว่า การประเมินผลเพื่อตัดสินสัมฤทธิ์ผลของหลักสูตรนั้นมีขอบเขตรวมถึง 1) การวิเคราะห์ตัวหลักสูตร 2) การวิเคราะห์กระบวนการของการนำหลักสูตรไปใช้ 3) การวิเคราะห์สัมฤทธิ์ผลในการเรียนของนักเรียน และ 4) การวิเคราะห์โครงการประเมินผลหลักสูตร จากการศึกษาการประเมินผลดังกล่าวนี้จะแบ่งการประเมินผลหลักสูตรในอีกแนวทางหนึ่งเป็น 2 วิธีคือ 1) การประเมินเอกสารหลักสูตร ได้แก่ การวิเคราะห์วัตถุประสงค์ เนื้อหาวิชาและประสบการณ์ วิธีการสอน และวิธีการประเมินผล ที่กำหนดอยู่ในเอกสาร

หลักสูตร และ 2) การประเมินผลการนำหลักสูตรไปใช้ประกอบด้วย การวิเคราะห์
 ขบวนการนำหลักสูตรไปใช้ การวิเคราะห์ผลสัมฤทธิ์ในการเรียนของนักเรียน และ
 การวิเคราะห์โครงการประเมินผลหลักสูตร

ในที่นี้จะเสนอเครื่องมือที่ใช้ประเมินเอกสารหลักสูตรที่ใช้อยู่ในประเทศไทย
 เพื่อเป็นแนวทางในการเสนอเกณฑ์ประเมินหลักสูตรวิจัยศึกษาต่อไป

1. การประเมินผลหลักสูตรไทยใช้แบบตรวจคำตอบ (check list)

แบบนี้ ทิศนา ขมณี (2520 : 279) เป็นผู้สร้างขึ้น โดย
 มีวัตถุประสงค์ที่จะอำนวยความสะดวกให้แก่ผู้ประเมินผลหลักสูตรไทยประเมินผลตรงตาม
 หลักเกณฑ์ และแนวคิดที่ผู้สร้างหลักสูตรได้สร้างขึ้นไว้ ดังแสดงในแผนภูมิข้างล่างนี้

หัวข้อที่จะประเมิน	มี	ไม่มี	ชัดเจน	ไม่ ชัดเจน	หมายเหตุ
ก. การถึงจุดมุ่งหมาย - มีจุดมุ่งหมายทั่วไป - มีจุดมุ่งหมายเฉพาะที่สอดคล้อง กับจุดมุ่งหมายทั่วไป - มีจุดมุ่งหมายเฉพาะที่เขียนใน เชิงพฤติกรรม ฯลฯ					
ข. การจัดกิจกรรมการสอน - - ฯลฯ					

ในหัวข้อที่จะประเมินผล ผู้ประเมินผลหลักสูตรจะใส่หัวข้อต่าง ๆ ที่ต้องการจะประเมิน พร้อมทั้งคุณสมบัติของสิ่งที่ต้องการประเมินนั้น คุณสมบัติก็คือเกณฑ์ที่ผู้สร้างหลักสูตรได้ตั้งขึ้นไว้เป็นแนวทางในการสร้างหลักสูตร ผู้ประเมินผลจะนำเกณฑ์เหล่านั้นมาตรวจสอบกับหลักสูตรที่ได้สร้างเสร็จแล้วว่า หลักสูตรทั้งกล่าวมีคุณสมบัติครบตามที่กำหนดไว้หรือไม่ โดยเช็คลงในช่องว่าง มีหรือไม่มี ถ้ามีก็ให้เช็คต่อไปว่า รักรเจนหรือไม่รักรเจน ส่วนคำอธิบายใด ๆ เกี่ยวกับเรื่องใดก็ได้ใส่ไว้ในช่องหมายเหตุ

2. การประเมินผลหลักสูตรของ เซอเลอร์ (Saylor 1981 : 48-50)

เซอเลอร์ (Saylor) ได้เสนอแบบตรวจคำตอบ (check list) เชี่ยวชาญภาพของหลักสูตร แต่เขาไม่ได้กำหนดเกณฑ์ไว้ด้วย เพียงแต่บอกว่าผู้จะนำไปใช้ควรมีปรับปรุงและกำหนดเกณฑ์เอาเอง สำหรับเครื่องมือของเขานี้ ถ้าคำตอบเป็นไปในทางตอบรับ ก็เป็นเครื่องประกันได้ว่าหลักสูตรที่สร้างขึ้นเป็นหลักสูตรที่ดี เครื่องมือของเขามีรายชื่อดังนี้

1) ข้อมูลเชิงเล็งถึงองค์ประกอบด้าน ผู้เรียน สังคมและวัฒนธรรม ชุมชน ธรรมชาติของความรู้และขบวนการเรียนรู้เพื่อใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อการวางแผนหลักสูตรหรือไม่

2) เป้าหมายของการศึกษาของชาติได้รับการเขียนอย่างชัดเจน และผู้เกี่ยวข้องในการวางแผนหลักสูตรมีความเข้าใจหรือไม่ ค่านิยมและความเชื่อมั่นในเป้าหมายหรือไม่ เป้าหมายเหล่านี้มีความครอบคลุม ความสมบูรณ์ และความเป็นจริงพอเพียงหรือไม่ มีการเตรียมการสำหรับขยาย ถักทอ และเพิ่มเติมเป้าหมายตามความต้องการจำเป็นหรือไม่

3) การวางแผนหลักสูตรเป็นส่วนหนึ่งของแผนการศึกษาในสังคมใหญ่หรือไม่

4) โอกาสของการเรียนรู้มุ่งหวังความก้าวหน้า จากการทำนายผู้อื่นไปสู่ความเป็นอิสระ ผู้เรียนเรียนรู้ด้วยตนเองตามระดับความสามารถซึ่งได้รับจากการศึกษา หรือไม่

5) ผู้เรียนและครูมีความเข้าใจตรงกันในแผนเฉพาะที่มีผลต่อพวกเขาหรือไม่ ผู้เรียนมีส่วนร่วมตามวิธีที่อำนวยความสะดวกในการวางแผนหรือไม่ ผู้เรียนมีความเข้าใจและเห็นด้วยกับสิ่งที่นักวางแผนหลักสูตรมุ่งหวังในตัวของเขา และสาเหตุของความมุ่งหวังนั้นหรือไม่

6) กลุ่มของเป้าหมายหลักสูตรสัมพันธ์อย่างสอดคล้องกันในโอกาสของการเรียนรู้ในแต่ละกลุ่มของจุดประสงค์ ที่เลือกเพื่อให้บรรลุเป้าหมายหรือไม่ ชุดของโอกาสการเรียนรู้ได้รับการตรวจสอบอยู่เสมอว่าสัมพันธ์กับเป้าหมาย ถ้าพบว่ามีไม่สัมพันธ์กันจะมีทางแก้ไขให้ดีขึ้นหรือไม่ โอกาสของการเรียนรู้ที่ทางเลือกที่เป็นไปได้มากที่สุดสำหรับผู้เรียนเพื่อให้บรรลุเป้าหมายหรือไม่

7) หลักสูตรได้จัดการเรียนรู้ที่เหมาะสมทั้ง 4 กลุ่ม ได้แก่ การพัฒนาบุคคล ความสามารถในการสังคม การเรียนรู้ทักษะ และความรู้อิงเฉพาะสาขาวิชาหรือไม่

8) ในแต่ละกลุ่มเป้าหมายและโอกาสของการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้อง มีแบบของการสะท้อนให้เห็นถึงการออกแบบหลักสูตรหรือไม่ ประสบการณ์เรียนรู้ทุกชนิดที่เหมาะสมและมีทางที่จะเป็นไปได้ สามารถใช้ให้เป็นประโยชน์ได้หรือไม่

9) แผนการศึกษาที่สร้างขึ้นจะสอดคล้องกับการจัดการศึกษาหรือไม่ มีแผนอะไรที่พัฒนาหรือขอเบี่ยงเบนการศึกษาเพื่อปรับใช้กับประชาชนและสิ่งอำนวยความสะดวกของการศึกษาหรือไม่ แผนของโอกาสการเรียนรู้เกี่ยวกับความต้องการทางการศึกษาของประชาชนและชุมชนหรือไม่ การเตรียมการจึกระทำให้โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลหรือไม่

10) อิทธิพลความต้องการจากภายนอก ได้รับการตรวจสอบตลอดกระบวนการ เพื่อควบคุมให้อยู่ในความสมดุลที่พอจะรับได้ หรือไม่

11) การวางแผนหลักสูตรโดยส่วนรวมครอบคลุมหรือไม่ มุ่งหวังการเรียนการสอน การประเมินผลให้บรรลุเป้าหมายตามแบบของโอกาสการเรียนรู้หรือไม่

12) กลุ่มผู้มีส่วนร่วมในการวางแผนเป็นตัวแทนของประชาชนที่เกี่ยวข้องหรือไม่ ผู้วางแผนประกอบด้วยนักเรียน ผู้ปกครอง ประชาชนทั่วไป และผู้บริหารหรือไม่

13) แผนที่มีมาตรการที่เหมาะสมในการนำข้อมูลย้อนกลับจาก ผู้เรียนและกลุ่มอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่นเกี่ยวกับเป็นแนวทางในการขยายตามที่กำหนดไว้หรือไม่

14) แผนและส่วนต่าง ๆ ของแผนสามารถอธิบายได้อย่างชัดเจน และพอเพียงให้แก่ผู้เรียน ผู้ปกครอง และประชาชน เพื่อให้พวกเขาเข้าใจหรือไม่

15) มีตัวแทนของสมาคมหรือหน่วยงานที่ประเมินหลักสูตรหรือกลุ่มอื่น ๆ หรือบุคคลรับผิดชอบในการวินิจฉัยปัญหาและรวบรวมปัญหาที่ตรวจสอบในกระบวนการพัฒนาหรือไม่ ในลักษณะเกี่ยวกับมีระบบของการคุ้มครอง ความคุ้มครอง และรายงานที่จะกระทำต่อคำแนะนำในการเปลี่ยนแปลงและไร่นวัตกรรมหรือไม่

16) แผนกำหนดความมุ่งหวังที่จะให้ทรัพยากรทางการศึกษาจากแหล่งต่าง ๆ อย่างเต็มที่หรือไม่ แผนใดบ้างที่ผู้เรียนสามารถหาประสบการณ์ทางการศึกษาจากกลุ่มอื่น ๆ ได้หรือไม่

17) การวางแผนหลักสูตรนั้นสร้างอย่างยืดหยุ่น โดยจัดเสนอทางเลือกที่เหมาะสมในโอกาสของการเรียนรู้ วิธีการเรียนการสอน โดยทั่วไปผู้เรียนและครูมีเสรีภาพในการเลือกหรือไม่

3. เกณฑ์ในการวิเคราะห์หลักสูตรของ ACEID (1977 : 4-6)

เนื่องมาจากการประชุมปฏิบัติการเกี่ยวกับหลักสูตรเพื่อการพัฒนา
 จักโคย ASIAN CENTER OF EDUCATIONAL INNOVATION FOR DEVELOPMENT
 ที่ศูนย์พัฒนาหลักสูตรของศรีลังกา ที่ประชุมได้เสนอเกณฑ์เพื่อปรับใช้กับหลักสูตรของ
 แต่ละประเทศดังนี้ เป้าหมาย จุดมุ่งหมาย และวัตถุประสงค์

- สามารถเพิ่มรายวิชาหรือกิจกรรมที่สนับสนุนเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของระบบการศึกษา ได้ถูกนำมาพิจารณาหรือไม่
- นำมาวิเคราะห์เพิ่มเติมได้หรือไม่
- หากเป้าหมายของการศึกษาไม่ชัดเจนในแผนการศึกษาระดับชาติ
 ไข่มุกกล่าวไว้ในส่วนอื่นหรือไม่ จะเริ่มได้อย่างไร หากยังไม่พบ

- เป้าหมายที่ต้องการเน้น ได้จากรายวิชาหรือหมวดวิชาใด จะเน้นได้อย่างไร
- วัตถุประสงค์รายวิชาที่กำหนดไว้นั้น เกิดผลสำเร็จในเป้าหมายทางการศึกษาหรือไม่ เป็นที่ยอมรับเพียงใด
- ใ้มีการศึกษาถึงปฏิกิริยาตอบสนอง ของชุมชนและระดับภาคหรือรัฐในเป้าหมายนั้นอย่างไร

เนื้อหาหลักสูตร

- เนื้อหาเอื้อต่อวัตถุประสงค์และเป้าหมายเพียงใด
- เนื้อหาเหมาะสมกับระดับชั้นที่เรียนหรือไม่
- เนื้อหาตรงกับสภาพความจริงและมุ่งสู่ความสำเร็จตามเป้าหมายหรือไม่
- เนื้อหาสอดคล้องกับกระบวนการหรือไม่
- ลำดับของเนื้อหาเป็นไปตามธรรมชาติวิชาและหลักการของผู้เรียนหรือไม่
- ทักษะคิดและค่านิยมที่เป็นไปตามเป้าหมายของระบบ ได้ถูกบรรจุไว้ในเนื้อหา โครงสร้าง ขอบข่าย ลำดับ นอกเหนือไปจากทักษะทางทฤษฎีปัญหาหรือไม่

กลยุทธ์ในการสอนของครู

- วิธีการสอนเป็นไปตามความสามารถในการเรียนรู้ของผู้เรียน หรือเป็นเพียงกลยุทธ์เดิมที่กำหนดไว้ ความสนใจของผู้เรียนได้รับการพิจารณาเป็นกลยุทธ์ในการสอนด้วยหรือไม่
- การค้นคว้าชั้น การออกกลางคืนของเด็ก และโอกาสของเด็กที่คอยทางเศรษฐกิจและสังคม ได้รับการพิจารณาเพื่อระงับปัญหาหรือไม่
- การไร้ทรัพยากรท้องถิ่นได้ถูกนำมาเข้ามาปรับใช้ในกิจกรรมการเรียนการสอนหรือไม่

แหล่งทรัพยากรต่าง ๆ

- บัญชีทรัพยากรมนุษย์ แหล่งปฏิบัติการ มีและได้รับการพิจารณาหรือไม่
- มีการปรับการไหลหลักสูตรเพื่อแก้ปัญหาค่าการขาดจำนวนครูหรือไม่
- มีการปรับการไหลหลักสูตรหรือเพิ่มการฝึกอบรมครูประจำการเพื่อแก้ปัญหาค่าคุณภาพของครูหรือไม่
- หลักสูตรได้เน้นสภาพจริงและการปรับใช้ทรัพยากรที่มีในท้องถิ่นให้ใช้ประโยชน์สูงสุดหรือไม่
- ในเป้าหมายทดลองลงไปจนถึงวัตถุประสงค์รายวิชานั้นก็นำกำหนดเวลาเข้ามาสัมพันธ์กันหรือไม่

การประเมินผล

- ครูได้รับเกณฑ์เพื่อใช้ประเมินหรือไม่ และเกณฑ์นั้นอยู่ในความสามารถของครูหรือไม่
- เกณฑ์ที่มีเอื้อต่อเป้าหมายของหลักสูตรหรือไม่ และมีเป้าหมายที่ไม่อยู่ในเกณฑ์การประเมินบ้างหรือไม่
- มีการเปิดโอกาสหรือให้ความรู้กับครูที่กองการจะสร้างเกณฑ์ประเมินขึ้นเองหรือไม่
- ใ้มีความพยายามให้ยูเรียนฝึกฝนประเมินตนเองหรือไม่
- การประเมินได้เปิดโอกาสสำหรับครูที่จะใช้การสังเกตตัวยูเรียนหรือไม่

4. การประเมินผลหลักสูตรตามแนวของกอร์ส กาว (Gow 1977 :

quoted in Siriporn Boonyananta : 180 - 190)

สิริพร บุญญานันท์ ได้ประยุกต์การประเมินผลหลักสูตรตามแนวของกอร์ส ที, กาว ซึ่งเป็นการศึกษาค้นคุณภาพของหลักสูตรด้วยการวิเคราะห์ตามรูปแบบของ คูเลย์ และ โลเนส (Cooley & Lohnes) อันประกอบไปด้วยองค์ประกอบ

4 ประการคือ 1) โครงสร้างของหลักสูตร 2) โอกาสในการเรียนรู้ 3) การ
 ไรหรือการกระตุ้นความสนใจ และ 4) สภาพการเรียนการสอน โดย ทอริส ที.
 กาว จะวิเคราะห์หลักสูตรในรูปแบบหลักสูตร ในการวิเคราะห์จะใช้คำถามหลักและ
 มีรายละเอียดของคำถามปลีกย่อย โดยในแต่ละคำถามจะมีเกณฑ์การให้คะแนน ตั้งแต่
 1 - 4 ความหมายของคะแนนมีดังนี้ 1 หมายถึง ต้องปรับปรุงแก้ไข 2 หมายถึง
 พอใช้ 3 หมายถึง ดี และ 4 หมายถึง ดีมาก แล้วนำคะแนนที่ได้มาตีความ
 หลักสูตรว่าดีหรือควรปรับปรุงแก้ไขตรงไหนต่อไป สำหรับเครื่องมือที่จะเสนอในครั้งนี้
 จะเสนอเฉพาะคำถามหลักเท่านั้น มีรายการดังต่อไปนี้

1) การวิเคราะห์ตัวเอกสารหลักสูตร

ก. โครงสร้างของหลักสูตร

1. ระบุจุดประสงค์เฉพาะของการเรียนรู้หรือไม่
2. มีวิธีการวัดเพื่อใ้บรรลุจุดประสงค์หรือไม่
3. มีคู่มือที่จะช่วยอธิบาย วิเคราะห์ และปรับปรุงการเรียนรู้ของนักเรียน
หรือไม่
4. จุดประสงค์ทั้งหลายมีเกณฑ์เพื่อตัดสินการบรรลุวัตถุประสงค์ในหลักสูตร

ข. โอกาสในการเรียนรู้

1. มีเอกสารอธิบายวิธีการสอนที่ชัดเจนและรัดกุมหรือไม่
2. กิจกรรมต่าง ๆ ที่ระบุไว้เหมาะสมกับผู้เรียนหรือไม่

ค. สิ่งเรา

1. หลักสูตรเปิดโอกาสให้ผู้เรียนวางแผนการเรียนของตนเองหรือไม่
2. หลักสูตรใดก็ได้กับชีวิตจริงหรือไม่
3. มีเอกสารที่ช่วยเสริมแรงหรือแนะนำให้ครูว่าจะจัดอย่างไรและเมื่อใด
หรือไม่
4. เอกสารนั้นเปิดโอกาสให้ผู้เรียนเรียนได้ช่วยตนเองหรือไม่

ง. สภาพการเรียนการสอน

1. กลวิธีการสอนที่ระบุไว้เหมาะสมกับทฤษฎีหรือไม่
2. กลวิธีการสอนที่ระบุไว้เหมาะสมกับผู้เรียนหรือไม่
3. กลวิธีการสอนที่ระบุไว้สามารถนำไปใช้ได้จริงหรือไม่
4. เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้มีการเรียนรู้ไปตามลำดับขั้นหรือไม่
5. วิธีการสอนที่ระบุไว้ในเอกสารนั้นสอดคล้องกันหรือไม่
6. องค์ประกอบต่าง ๆ ในเอกสารมีส่วนที่จะช่วยความเข้าใจของครูหรือไม่
7. องค์ประกอบต่าง ๆ ที่ระบุไว้จะช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจหรือไม่

2) การวิเคราะห์หยาบวงการ

ก. โครงสร้าง

1. จุดประสงค์ระบุในรูปจุดประสงค์เชิงพฤติกรรม หรือไม่

ข. โอกาสในการเรียนรู้

1. เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เรียนด้วยตนเองหรือไม่
2. เปิดโอกาสให้ผู้เรียนทำกิจกรรมมากขึ้นหรือเปล่า

ค. สิ่งเร้า

1. ครูพอใจในการเรียนการสอนหรือไม่ เพียงใด
2. นักเรียนพอใจในการเรียนการสอนหรือไม่ เพียงใด
3. นักเรียนเมื่อสละในการจัดการเรียนรู้ด้วยตนเองหรือไม่

ง. สภาพการเรียนการสอน

1. เปิดโอกาสให้ครูและนักเรียนมีการปะทะสัมพันธ์กันตัวต่อตัวหรือไม่
2. เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติให้เกิดการเรียนรู้หรือไม่ เพียงใด

3) การวิเคราะห์รูปแบบของหลักสูตร

1. ระบุองค์สำคัญของหลักสูตรหรือไม่
2. เอกสารหลักสูตรสอดคล้องกับส่วนประกอบสำคัญของหลักสูตรนั้นหรือไม่

3. มีเอกสารที่ชี้ให้เห็นว่าหลักสูตรนั้นอะไร หรือไม่
4. มีเอกสาร สำหรับอบรมครูหรือไม่
5. ระบุหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการใช้หลักสูตรที่จะช่วยจัดประสบการณ์หรือไม่
6. ระบุวิธีที่จะจัดประสบการณ์ใหม่ประสิทธิภาพหรือไม่
7. ระบุหน่วยงานต่าง ๆ ที่จะดำเนินงานต่อเนื่องต่อไป หรือไม่
8. เปรียบหาในหลักสูตรสอดคล้องกับรูปแบบของหลักสูตรหรือไม่

5. การประเมินผลหลักสูตร โดยใช้เทคนิคปุซซอง (The Puissance Analysis Technique) (The RCC - 1 class 1973 : 5-13)

เทคนิคปุซซอง เป็นวิธีการประเมินผลหลักสูตรแบบหนึ่ง ประกอบด้วย การวิเคราะห์องค์ประกอบ 3 ส่วนของหลักสูตร ได้แก่ จุดประสงค์เชิงพฤติกรรม กิจกรรมการเรียนการสอน และการประเมินผล โดยใช้ตารางวิเคราะห์ปุซซอง ซึ่งมีองค์ประกอบใหญ่อีก 2 อย่างคือ แบบของการเรียนรู้ และพฤติกรรมการเรียนรู้ (ดูในตารางที่ 2) วิธีการประเมินผลหลักสูตรโดยใช้เทคนิคปุซซองนี้ มี 3 ขั้นตอนใหญ่ ๆ คือ

1. นำจุดประสงค์ กิจกรรมการเรียนการสอน และการประเมินผลที่รวบรวมทั้งหมดจากหลักสูตรมาวิเคราะห์ดูว่า แต่ละข้อมีแบบของการเรียนรู้ และพฤติกรรมการเรียนรู้ที่อยู่ในระดับใด จึงรอกลงในตารางวิเคราะห์ (Puissance Analysis Matrix) จากนั้นก็หาปริมาณความดีและค่าน้ำหนักในแต่ละช่องของตารางวิเคราะห์ ใช้สูตร

น้ำหนักของแต่ละช่อง = น้ำหนักของแบบการเรียนรู้ × น้ำหนักของพฤติกรรมการเรียนรู้ × จำนวนข้อในช่องนั้น

2. ใช้สูตรปุซซองหาค่าคุณภาพของหลักสูตร (Puissance Measure ใช้ตัวย่อ P.M.) โดยนำน้ำหนักของแต่ละช่องที่คำนวณได้ นำมาเข้าสูตรดังนี้

$$P.M. = \frac{\text{ผลรวมของค่าน้ำหนักจากการวิเคราะห์ของ}}{\text{จำนวนข้อที่นำมาวิเคราะห์}}$$

3. แปลผลจากค่าที่คำนวณได้โดยใช้เกณฑ์ดังนี้

ค่า P.M. ตั้งแต่ 1 - 4 แสดงถึง คุณภาพต่ำ

ค่า P.M. ตั้งแต่ 4 - 10 แสดงถึง คุณภาพปานกลาง

ค่า P.M. ตั้งแต่ 10 - 18 แสดงถึง คุณภาพสูง

แนวทางการ เรียนรู้ พฤติกรรม การเรียนรู้	แบบ ถูกใช้ (1)	แบบเชื่อม โยงโดย ใช้คำพูด (2)	แบบ ผสม ผสาน (3)	แบบ แนว คิด (4)	แบบ หลัก การ (5)	แบบ แก้ ปัญหา (6)
1. บอกชื่อ (1)						
2. เลือกร (1)						
3. บอกกฎ (1) เกณฑ์						
4. จัดลำดับ (2)						
5. เปรียบ (2)						
6. สร้าง (3)						
7. อธิบาย (3)						
8. จำแนก (3)						
9. นำกฎเกณฑ์ ไปประยุกต์ ใช้ (3)						

ตารางที่ 2 ตารางวิเคราะห์ผลของ

จากแบบการประเมินหลักสูตรทั้ง 5 แบบที่นำมาเสนอนั้น เป็นการประเมินผลหลักสูตรทั่ว ๆ ไป แต่สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับหลักสูตรเฉพาะได้ แต่เนื่องจากหลักสูตรจริยศึกษา เป็นการศึกษาที่เน้นทางด้าน จิตนิสัย มุ่งให้ผู้เรียนมีคุณธรรม พัฒนาทางด้านจิตใจ ให้เป็นคนที่มีศีลธรรม ดังนั้นน่าจะมีแบบการประเมินหลักสูตรที่ต่างออกไปจากแบบการประเมินหลักสูตรโดยทั่วไป ผู้วิจัยเห็นว่ายังไม่มีแบบการประเมินดังกล่าว จึงได้ทำการศึกษาเพื่อเสนอแนะประเมินหลักสูตรจริยศึกษาขึ้นมาเป็นการศึกษาค้นแบบที่จะทำการพัฒนาเป็นรูปแบบการประเมินผลต่อไป

ตอนที่ 4 ระเบียบวิธีวิจัยโดยใช้เทคนิคเดลฟาย (Delphi Technique)

เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้ใช้เทคนิคเดลฟาย จึงน่าจะพิจารณาวิธีการเดลฟายว่าเป็นวิธีการที่เหมาะสมกับการวิจัยนี้เพียงใด ตลอดจนวิธีการเดลฟายว่ามีขั้นตอนการอย่างไร

1. ความหมาย

จันทร์เพ็ญ เชื้อพานิช (2526 : 25) ได้ให้ความหมายไว้ว่า "เดลฟายเป็นเทคนิคในการคาดคะเนเหตุการณ์หรือสถานการณ์ในอนาคต โดยสรุปจากความคิดเห็นที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ คือนำความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญหลาย ๆ คนที่สอดคล้องกันมาสรุป" ลินสโตน และ เทอโรฟ (Linstone & Turoff 1975 : 3-4) ชี้ให้เห็นว่าคนส่วนมากมักคิดถึงวิธีการเดลฟายว่าใช้สำหรับวิธีการทำนาย เพราะใช้ไทม์ลดี แต่แท้จริงแล้ววิธีเดลฟายยังนำไปใช้ได้กับงานหลายแขนง เช่นที่พวกเขาได้พัฒนาใช้ไทม์ลดีแก่ การตรวจสอบเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ การวางแผนพัฒนาหลักสูตร การจัดทำกับความสำคัญของคานิยมและเป้าหมายทางสังคม เป็นต้น จากการที่เทคนิคเดลฟายสามารถประยุกต์ใช้กับงานหลายแขนง เขาจึงให้ความหมายว่า "วิธีการสำหรับสร้างกระบวนการสื่อสารของกลุ่มให้มีประสิทธิภาพ โดยยอมให้แต่ละคนหรือทั้งกลุ่มโดยส่วนรวม ในการที่จะเข้าไปเกี่ยวข้องกับปัญหาที่ยุ่งยากซับซ้อน" ดังนั้น เทคนิคเดลฟายจึงสามารถนำมาใช้ได้กับการหาเกณฑ์

ประเมินหลักสูตรวิจัยศึกษาได้เช่นเดียวกัน ทั้งนี้เพราะอินสโตนและเทอร์อฟ
(Linstone & Turoff 1975 : 4) ระบุว่าข้อข้อหนึ่งหรือมากกว่า จากเหตุผล
ต่อไปนี้ก็เหมาะที่จะใช้เทคนิคเหล่านี้ คือ

1. ยังไม่มีเทคนิคการวิเคราะห์ที่แน่ชัดเพื่อศึกษาปัญหาทั้งกล่าว
แต่ประโยชน์ที่จะได้รับมาจากการศึกษาค้นคว้าบนพื้นฐานของกลุ่มรวมกัน
2. บุคคลแต่ละคนมีความต้องการที่จะสนับสนุนต่อการทดสอบปัญหา
ที่กว้างและมีความซับซ้อน และยังขาดการสื่อสารที่กีดกันในระหว่างผู้เชี่ยวชาญ
กัน และผู้เชี่ยวชาญเหล่านั้นเมื่อมีผลที่กีดกันทั้งทางกายภาพและความเชี่ยวชาญ
3. ต้องการความนึกเห็นเป็นรายบุคคลว่าให้ผลดีกว่าการเผชิญหน้า
เพื่อแลกเปลี่ยนความนึกเห็น
4. เวลาและค่าใช้จ่ายเพื่อการรวมกลุ่มผู้เชี่ยวชาญในคราวเดียว
กันเป็นไปได้ยาก
5. ประสิทธิภาพของการพบปะเผชิญหน้าอาจทดแทนได้ด้วยการรวบรวม
การสื่อสารของกลุ่ม
6. วิกฤติปัญหาอันเกิดจากการไม่เห็นของกัน เพราะใช้ขบวนการ
ของการสื่อสารและการไม่บอกชื่อผู้เชี่ยวชาญ
7. วิกฤติอำนาจการโน้มนำในการแสดงความนึกเห็นจากผู้มีอำนาจ
เหนือกว่า

2. กระบวนการวิธีการของเทคนิคเหล่านี้

กระบวนการวิธีการของเทคนิคเหล่านี้ มีลำดับขั้นดังนี้ การเลือกกลุ่ม
ผู้เชี่ยวชาญ การสร้างแบบสอบถาม และการเก็บรวบรวมข้อมูลในแต่ละรอบ นำข้อมูล
มาวิเคราะห์ แล้วอภิปรายผล ซึ่งแต่ละส่วนมีสิ่งต้องพิจารณาดังนี้

2.1 การเลือกกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ

เนื่องจากเทคนิคเหล่านี้ไม่ใช่วิธีการสำรวจความนึกเห็น จึงไม่มีการ
สุ่มตัวอย่างประชากร แต่เป็นกลุ่มของผู้เชี่ยวชาญที่ถูกเลือก ดังนั้นการเลือกผู้เชี่ยวชาญ

จึงเป็นปัญหาสำคัญ หลายท่านใช้เทคนิคโดยใช้กลุ่มประชากรเลือกจำนวนผู้เชี่ยวชาญ ใหญ่โตได้รับการเสนอชื่อมากที่สุดก็ถือว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญ บางท่านก็ใช้ความน่าเชื่อถือและความแน่นอน ความน่าเชื่อถือ คืออัตราความสำเร็จที่ไต่จากการเลือก ส่วนความแน่นอนหมายถึงการทำนายของผู้เชี่ยวชาญแต่ละครั้งห่างไกลจากความเป็นจริง มากน้อยเพียงใด แต่ทั้งหมดนี้การเลือกผู้เชี่ยวชาญควรมีเกณฑ์เฉพาะของการวิจัยนั้นๆ เพื่อให้สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของการวิจัยในครั้งนั้น สำหรับจำนวนผู้เชี่ยวชาญเท่าไร จึงจะเหมาะสมนั้น โทมัส ที. แมคมิลแลน (Macmillan 1971 : 3 - 5, อ้างถึงใน เกษม บุญอ่อน 2522 : 28) ได้เสนอผลการวิจัยเกี่ยวกับจำนวนผู้เชี่ยวชาญที่จะใช้ดังนี้

จำนวนผู้เชี่ยวชาญ	การลงของความคลาดเคลื่อน	ความคลาดเคลื่อนลดลง
1 - 5	1.20 - 0.70	0.50
5 - 9	0.70 - 0.56	0.12
9 - 13	0.56 - 0.54	0.04
13 - 17	0.54 - 0.50	0.04
17 - 21	0.50 - 0.48	0.02
21 - 25	0.48 - 0.46	0.02
25 - 29	0.46 - 0.44	0.02

จะเห็นได้ว่าเมื่อมีจำนวนของผู้เชี่ยวชาญตั้งแต่ 17 คนขึ้นไป อัตราการลงของความคลาดเคลื่อนจะน้อยมากและคงที่ สำหรับความต้องการการศึกษาคือผู้เชี่ยวชาญนั้น จันทรทัตย์ เชื้อพานิช (2526 : 28) แนะนำว่า "ควรจะไปศึกษาค้นคว้าตนเอง ซึ่งแจ้งเหตุผลให้ฟัง"

2.2 การสร้างแบบสอบถามและการรวบรวมข้อมูลแต่ละรอบ

โดยทั่วไปผู้เชี่ยวชาญจะได้รับการเสนอให้ออกความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องที่จะวิจัย แล้วผู้วิจัยรวบรวมความคิดเห็นเหล่านั้นออกมาเป็นข้อ ๆ บางครั้งผู้วิจัยอาจจะรวบรวมแบบสอบถามโดยสร้างขึ้นจากการศึกษาเอกสารก็ได้ แต่ควรจะมียกค่าขมปลายเปิดให้ผู้เชี่ยวชาญได้แสดงความคิดเห็นเพิ่มเติม ผลของค่าตอบจากรอบแรกจะถูกนำมาคำนวณหาค่ามัธยฐาน และพิสัยควอไทล์ (ในกรณีที่ไม่มีแบบสอบถามในรอบแรก ข้อมูลที่ได้จะเป็นการสร้างแบบสอบถาม เพื่อส่งให้ผู้เชี่ยวชาญตอบในรอบที่ 2) ในรอบที่ 2 แบบสอบถามได้ถูกจัดทำขึ้น โดยมีค่าตามจากรอบแรกและค่าตามใหม่ที่ได้รับการเสนอแนะจากผู้เชี่ยวชาญ รวมทั้งสถิติที่คำนวณไว้ของส่วนรวมและของผู้ตอบนั้น ๆ ด้วย พร้อมทั้งขอร้องให้ผู้เชี่ยวชาญได้พิจารณาปฏิบัติการย้ายอันดับอีกครั้งหนึ่งว่าจะยืนยันความคิดเห็นหรือจะเปลี่ยนแปลงใหม่ ถ้าค่าตอบอยู่นอกค่าพิสัยควอไทล์ ก็ให้เหตุผลด้วย สำหรับความเห็นที่ตรงกันจะเกิดขึ้นเมื่อ Semi-interquartile range ไม่ใหญ่ไปกว่าสองหน่วยบนเสกสลิบหน่วย (Cronbach 1973 : 277) ค่าขนาดหาค่าสถิติและใส่เครื่องหมายแสดงค่าสถิตินั้นเหมือนรอบที่ 2 ส่งกลับไปให้ผู้เชี่ยวชาญตอบเพื่อยืนยัน หรือเปลี่ยนแปลงความคิดเห็นอีกครั้งหนึ่ง หากเช่นเดียวกับรอบที่ 2 บางครั้งอาจใช้ถึง 4 รอบ ซึ่งโดยทั่วไปก็ใช้ 4 รอบ แต่ธรรมดาแล้ว 3 รอบก็เป็นการเพียงพอแล้ว เพราะความแตกต่างทางความคิดเห็นจะน้อยมาก การตอบสนองจะคงที่

ในเรื่องเกี่ยวกับการสร้างประโยคเพื่อเป็นแบบสอบถามนั้น สุนทร วิวัฒน์ (จันทร์เพ็ญ เชื้อพาทิศ 2526 : 36) ได้ให้ข้อเสนอแนะไว้ว่า การสร้างประโยครอบที่ 1 เป็นขั้นตอนที่สำคัญ ประโยคต้องสั้น ความหมายกว้างต้องเกลี้ยงอย่างรอบคอบ เพราะถ้าทำรอบที่ 1 ดีแล้ว รอบต่อไปก็ราบรื่น และในการเลือกร้อยกรองของรอบที่ 2 ก็ต้องระวังไม่ให้มีจำนวนร้อยกรองมากเกินไป ถ้าผู้เชี่ยวชาญใช้ประโยคในรอบที่ 1 มาต่างกัน ผู้วิจัยมีสิทธิ์ที่จะเถลาคำนวน หรือปรับให้เหมาะสมกับวัตถุประสงค์ของเราได้

การวิเคราะห์ข้อมูลของเทคนิคเคสฟายนี้จะสืบเนื่องกับการรวบรวมข้อมูล โดยเก็บข้อมูลได้ในแต่ละรอบของงานวิเคราะห์ แล้วปรับแบบสอบถามส่วนการอภิปรายนั้นคงบอกได้ว่า พบอะไร ประเด็นที่เกิดจากการพบ และ ประเด็นของผู้อภิปรายคืออะไร

สำหรับการวิจัยที่ใช้เทคนิคเคสฟายนี้ จันทร์เพ็ญ เชื้อพานิช (2526 : 34) ได้เสนอว่าไม่ควรทำในสาขาที่คนอื่นทำมาแล้ว เพราะจะทำให้ผู้เชี่ยวชาญที่เคยตอบของผู้อื่นไปแล้ว จะเกิดความรู้สึกที่ไม่ดี และอาจไม่รับเป็นผู้เชี่ยวชาญได้ ซึ่งผู้วิจัยพิจารณาแล้วเห็นว่าเกณฑ์ประเมินหลักสูตรวิจัยศึกษาที่จะเสนอนี้ ยังไม่เคยมีใครทำมาก่อนเลย